

Valstybinės kalbos mokymas Lietuvos žydų gimnazijose ir progimnazijose 1919–1940 metais

Benediktas Šetkus

Lietuvos edukologijos universitetas, Humanitarinio ugdymo fakultetas, Pasaulio istorijos katedra,
T. Ševčenkos g. 31, Vilnius
el. p. benediktas.setkus@leu.lt

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjamas valstybinės lietuvių kalbos mokymas žydų gimnazijose ir progimnazijose Lietuvoje 1919–1940 m. Analizuojami Švietimo ministerijos nutarimai, kuriais buvo siekiama, kad nelietuvių mokyklose mokiniai mokėtų valstybinę lietuvių kalbą. Taip pat įvardijami tuo metu galioję valstybinės kalbos reikalavimai dirbusiems mokytojams. Apžvelgiami Švietimo ministerijos įgaliotų asmenų atlikti mokinių žydų lietuvių kalbos mokėjimo patikrinimo rezultatai ir jų vertinimai. Jie rodo, jog daugeliu atvejų buvo išsakoma nuomonė, kad žydų tautybės mokiniai nepakankamai gerai moka valstybinę lietuvių kalbą. Nagrinėjama, kokiomis priemonėmis minėtose mokyklose buvo siekiama gerinti lietuvių kalbos mokymą per pamokas ir užklausinėje veikloje.

Esminiai žodžiai: žydai, lietuvių kalba, gimnazija, progimnazija, Švietimo ministerija, pamoka.

Abstract. The article sets out to investigate the teaching of the official Lithuanian language in Jewish gymnasiums and progymnasiums in Lithuania between 1919 and 1940. It analyses the decisions of the Ministry of Education establishing the requirement for the pupils in non-Lithuanian schools to learn the official Lithuanian language. The article also specifies the requirements of the official language that were applied to teachers at that time. It reviews the results and evaluations of inspections focusing on the knowledge of the Lithuanian language of Jewish pupils which were carried out by the individuals authorised by the Ministry of Education. They reveal that the opinion was often expressed that Jewish pupils were not sufficiently fluent in the official Lithuanian language. It is analysed what measures were applied in the abovementioned schools to improve the teaching of Lithuanian during classes and after-school activities.

Keywords: Jews, Lithuanian, gymnasium, progymnasium, Ministry of Education, lesson.

Įvadas

Tarp didžiausių pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu pasiektų laimėjimų neretai yra įvardijama aukštą lygį pasiekusi švietimo sistema. Sukurtas platus mokyklų tinklas sudarė sąlygas augančiai kartai tapti raštingais ir išsilavinusiais piliečiais. Švietimo srityje buvo sudarytos sąlygos ne tik lietuviams mokytis gimtosios kalbos, bet tokia pat teisė buvo suteikta ir kitų Lietuvos tautybių gyventojams – žydams, rusams, lenkams, vokiečiams, latviams ir baltarusiams. Daugiausia mokyklų buvo įsteigta žydams, kurie kitas tautines mažumas pranoko savo dydžiu, todėl nuo 3-iojo dešimtmečio pradžios jų pradžios mokyklų skaičius viršijo 100, o progimnazijų ir gimnazijų bendras skaičius svyravo nuo 20 iki 30. Žydų bendrojo lavinimo mokyklų skaičius procentais buvo didesnis nei lietuvių. Jų įsteigtose progimnazijose ir gimnazijose vaikai galėjo mokytis gimtąja – hebrajų arba idiš – kalba. Tačiau gyvendami Lietuvos valstybėje jie turėjo mokytis ir valstybinę lietuvių kalbą. Vals-tybės kūrimo laikotarpiu lietuvių kalbos mokymas žydų gimnazijose ir progimnazijose buvo komplikotas – lietuvių kalbai mokytis stigo ir mokymo priemonių, ir lietuvių kalbos mokytojų, be to, būta neigiamo nusistatymo lietuvių kalbos atžvilgiu. Patys žydai norėjo daugiau dėmesio skirti dalykams, kurie ugdė tautinį identitetą. Galima suprasti, kad net ir gimtąja kalba rusiškai įpratusiems kalbėti asmenims buvo nelengva išmokti lietuvių kalbą. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad žydų mokyklų mokiniams buvo keliami aukšti reikalavi- mai mokantis valstybinę kalbą. Švietimo ministerija per maždaug du nepriklausomybės dešimtmečius nuolat reikalavo stiprinti lietuvių kalbos mokėjimą ir kontroliavo, kaip tai yra įgyvendinama. Tokia valdžios nuostata pareikalavo iš mokyklų pedagogų nemažai pastangų, kad žydų jaunuomenė pakankamai gerai mokėtų lietuvių kalbą. Būtent tai ir lėmė šio tyrimo problemą bei aktualumą. Šiuo tyrimu nesiekama nagrinėti lietuvių kal- bos, kaip mokomojo dalyko, aspektų – mokymo turinio, lietuvių kalbos vadovėlių ir pan.

Tyrimo aktualumas – ištirti, kaip buvo mokoma valstybinės lietuvių kalbos žydų gimnazijose ir progimnazijose, kur mokinių gimtoji kalba buvo hebrajų arba idiš, o iš carinės Rusijos laikų jie buvo įpratę kalbėti rusų kalba. Siekiama atskleisti Švietimo mi- nisterijos nutarimus ir įgyvendintinas priemones, kuriomis buvo siekiama išmokyti žydų vaikus valstybinės kalbos ir kartu ugdyti juos būsimaisiais Lietuvos valstybės piliečiais. Įgyvendinti šį tikslą iš pradžių buvo sudėtinga dėl tuometinių politinių, ekonominių ir socialinių aplinkybių, o vėlesniu laikotarpiu iš dalies tai lėmė tarpusavio nepasitikėjimą ir nesutarimus tarp žydų ir lietuvių. Išsiaiškinus lietuvių kalbos mokymą žydų gimnazijose galima išsamiau suvokti žydų tautinės mažumos padėtį Lietuvos Respublikoje, tuometinės Lietuvos vyriausybės vykdytą švietimo politiką bei lietuvių ir žydų tarpusavio santykius.

Tyrimo objektas – valstybinės lietuvių kalbos mokymas žydų gimnazijose ir pro- gimnazijose Lietuvoje.

Chronologinės ribos – nuo 1919 m. iki 1940 m. Tyrimas pradedamas 1919 m., kadangi tuo metu nepriklausomoje Lietuvoje buvo įkurtos pirmosios žydų gimnazijos. Tyrimas apima laikotarpį iki 1940 m., t. y. iki Lietuvos okupacijos.

Istoriografinė apžvalga. Kai kurie žydų švietimo Lietuvoje 1919–1940 m. aspektai yra atskleisti istorikų ir edukologų darbuose. Žurnalistas Grigorijus Smoliakovas laikraestyje „Tėvynės šviesa“ 1989 m. paskelbė trijų dalių straipsnį „Žydų švietimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940 m.“, kuriame apžvelgė ikimokyklinį vaikų auklėjimą, pradinį mokymą, vidurinį mokslą, profesines mokyklas, mokytojų rengimą ir aukštąjį mokslą¹. Apibūdindamas vidurinį mokslą pateikė kai kurių faktų apie mokyklų ir mokinių skaičių, gimnazijų tipus, vartojamas žydų kalbas, tačiau apie valstybinės kalbos mokymą straipsnyje neužsiminė. Iš esmės panašaus pobūdžio faktus G. Smoliakovas pakartojo 1991 m. įvykusioje konferencijoje „Lietuvos žydų švietimas ir kultūra iki Katastrofos“². Išsamiau žydų gimnazijų tinklą 1991 m. apibūdino ir esminių faktų apie gimnazijų veiklą pateikė tuometinė Vilniaus universiteto studentė Janina Kureckytė. Ji įvardijo žydų gimnazijose dėstytus kelis mokomuosius dalykus ir nurodė, kad valstybinė lietuvių kalba buvo privalomas dalykas ir jai buvo skirta ne mažiau valandų kaip lietuvių mokyklose³. Apie mokomuosius dalykus žydų gimnazijose užsimenama ir Benedikto Šetkaus straipsnyje, tačiau jame daugiau dėmesio skiriama užsienio paramai žydų mokykloms Lietuvoje⁴.

Istorikas Salomonas Atamukas pirmasis lietuvių kalba parengė knygą, apimančią visą Lietuvos žydų istoriją. Autorius bendrais bruožais apibūdina Lietuvos Respublikos (1918–1940 m.) pradžios ir aukštesniųjų mokyklų veiklą. Istorikas užsimena ir apie žydų santykį su valstybine lietuvių kalba. Jis pabrėžia, kad labai didelė jaunosios kartos žydų dalis, anksčiau nemokėjusi arba blogai mokėjusi lietuvių kalbą ir jos nevartojusi, per 15–20 metų taip gerai išmoko valstybinę lietuvių kalbą, kad ja laisvai kalbėjo, skaitė ir rašė. Jis teigia, kad vis dėlto oficialūs Lietuvos asmenys priekaištavo, kad tam tikra dalis žydų Kaune viešai kalbėjo rusiškai⁵. Izraelio istorikas Dovas Levinas yra pabrėžęs, kad po 1936 m. žydų mokyklos Lietuvoje patyrė lietuvinimo politiką – buvo pareikalauta keletą dalykų mokyti lietuviškai. Jo vertinimu, tokia politika apsunkino žydų švietimo įstaigų darbą⁶. Apie lietuvinimo politiką žydų mokyklose užsimenama istorikės Eglės

¹ SMOLIAKOVAS, Grigorijus. Žydų švietimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940 m. *Tėvynės šviesa*, 1989, rugsėjo 22, Nr. 76, p. 3; 1989, rugsėjo 27, Nr. 77, p. 3; 1989, rugsėjo 29, Nr. 78, p. 3.

² SMOLIAKOVAS, Grigorijus. Žydų švietimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940 m. Iš: *Mokslinės konferencijos „Lietuvos žydų švietimas ir kultūra iki katastrofos“ medžiaga*. Sudarė I. Lempertas, S. Levinas, F. Zimaniėnė. Vilnius: Lituanus, 1991, p. 14–20.

³ KURECKYTĖ, Janina. Žydų aukštesniųjų mokyklų raidos bruožai Lietuvos Respublikoje. Iš: *Mokslinės konferencijos „Lietuvos žydų švietimas ir kultūra iki katastrofos“ medžiaga*. Sudarė I. Lempertas, S. Levinas, F. Zimaniėnė. Vilnius: Lituanus, 1991, p. 30–43.

⁴ ŠETKUS, Benediktas. Užsienio žydų parama Lietuvos žydų mokykloms 1918–1940 m. Iš: *Mokslinės konferencijos „Lietuvos žydų švietimas ir kultūra iki katastrofos“ medžiaga*. Sudarė I. Lempertas, S. Levinas, F. Zimaniėnė. Vilnius: Lituanus, 1991, p. 123–131.

⁵ ATAMUKAS, Solomonas. *Lietuvos žydų kelias. Nuo XIV amžiaus iki XX a. pabaigos*. Vilnius: Alma littera, p. 159.

⁶ LEVIN, Dov. *Trumpa žydų istorija Lietuvoje*. Vilnius: Izraelio ambasada, Tarptautinių žydų civilizacijų centras, Jeruzalės Hebrajų universitetas, Yad Vashem – Holokausto kankinių ir didvyrių atminimo organizacija, 2000, p. 101–106.

Bendikaitės monografijoje⁷. Minėtų istorikų darbuose nėra išsamiau rašoma apie lietuvių kalbos mokymą žydų mokyklose.

Apie lietuvių kalbos mokymą tautinių mažumų mokyklose glaustai rašoma istoriko Sauliaus Kaubrio 2002 m. išleistoje knygoje⁸. Joje nurodoma, kad dalis lenkų ir žydų gimnazijų mokinių silpnai mokėjo valstybinę kalbą, todėl buvo reikalaujama stiprinti jos mokymą⁹. Kitame straipsnyje, nagrinėdamas žydų pradžios ir gimnazijų bei progimnazijų tinklo pokyčius, S. Kaubrys pamini keletą faktų apie kalbų mokymąsi gimnazijoje ir lietuvių kalbos mokymąsi gimnazijose. Konstatuojama, kad mokykloms dažnai buvo priekaištaujama dėl lietuvių kalbos ar Lietuvos istorijos mokymo spragų¹⁰.

Nepriklausomos Lietuvos žydų mokyklų tris tinklus – *Tarbut*, *Javne* ir *Kultūrinės lygos (Kultur-Lige)* – savo straipsnyje apibūdina Izraelio istorikas Mordechai Zalkinas. Nusakydamas kiekvieno mokyklų tinklo specifiką, išryškindamas hebrajų ir idiš kalbos vaidmenį mokyklose, jis tik pamini faktą, kad žydų mokyklose buvo mokoma ir lietuvių kalbos¹¹.

Paminėtinas Veronikos Žukaitės straipsnis, kuriame autorė identifikuoja lietuvių kalbos vadovėlius žydų mokykloms ir apibūdina jų turinį¹². Autorė nustatė, kad iki 1936 m. buvo leidžiami pavieniai vadovėliai, o po to jų skaičius išaugo dėl naujų švietimo sistemą reglamentuojančių įstatymų. Iš viso buvo identifiukuoti 22 vadovėliai, skirti žydams mokyti lietuvių kalbos, iš kurių keturi buvo su vertimu į jidiš kalbą ir vienas – į hebrajų. Nuo 1936 m. į vadovėlių rengimo darbus aktyviai įsitraukė ir lietuviai autoriai, kurie bendradarbiavo su žydų mokytojais. Mišrių autorių kolektyvų parengtais vadovėliais buvo siekiama supažindinti žydus su lietuvių kultūra, papročiais ir religija¹³.

Tyrinėdamas visuomenės ir viešosios erdvės lituanizavimo procesą Kauno mieste 1918–1940 m. istorikas Mindaugas Balkus atskleidžia Lietuvos valstybės pastangas stiprinti valstybinės kalbos vartojimą visose gyvenimo srityse, kartu ir lietuvių bei tautinių mažumų mokyklose. Autorius konstatuoja, kad tuometinės Švietimo ministerijos atstovų netenkino gimnazijos mokinių pasiektais lietuvių kalbos lygiais¹⁴.

⁷ BENDIKAITĖ, Eglė. *Sionistinis sąjūdis Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006, p. 132.

⁸ KAUBRYS, Saulius. *National Minorities in Lithuania. An Outline*. Vilnius: Vaga, 2002. 232 p.

⁹ Ten pat, p. 160.

¹⁰ KAUBRYS, Saulius. Žydų mokyklų tinklas: kiekybinių pokyčių charakteristikos. Iš: *Lietuvos žydai: istorinė studija*. Sudarė V. Sirutavičius, D. Staliūnas, J. Šiaučiūnaitė-Verbickienė. Vilnius: Baltos lankos, 2012, p. 371–385.

¹¹ ZALKIN, Mordechai. Žydų mokyklų idėjinė diferenciacija. Iš: *Lietuvos žydai: istorinė studija*. Sudarė V. Sirutavičius, D. Staliūnas, J. Šiaučiūnaitė-Verbickienė. Vilnius: Baltos lankos, 2012, p. 357–370.

¹² ŽUKAITĖ, Veronika. Bandymai mokyti žydus lietuvių kalbos tarpukario Lietuvoje: mokomųjų priemonių tyrimas. Iš: *Abipusis pažinimas. Lietuvių ir žydų kultūriniai saitai*. Sudarė J. Šiaučiūnaitė-Verbickienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 311–331.

¹³ Ten pat, p. 329–330.

¹⁴ BALKUS, Mindaugas. *Visuomenės ir viešosios erdvės lituanizavimas Kauno mieste 1918–1940 m.* Daktaro disertacijos santrauka: humanitariniai mokslai: istorija (05H). Kaunas, 2017, p. 21.

Žydų gimnazijose ir progimnazijose dėstomi dalykai yra pristatomi edukologų parengtose disertacijose. Benedikto Šetkaus disertacijoje, nagrinėjančioje mokyklų veiklos reglamentavimą švietimo įstatymais ir mokymo planų bruožus, yra apibūdinamas lietuvių kalbai skirtų pamokų skaičius, lietuvių kalba dėstyti dalykai ir konstatuojama, kad tuo metu buvo lietuvinamos kitataučių mokyklos¹⁵. Mokymo gimnazijose turinys ir formos, mokymo planai, programos ir vadovėliai yra nagrinėjami Sados Petružienės disertacijoje¹⁶. Abiejose disertacijose yra analizuojama žydų mokyklų tinklo raida, materialinė bazė, aptariamas mokytojų rengimas, tačiau nėra nagrinėjamas valstybinės kalbos mokymo klausimas. Taigi valstybinės lietuvių kalbos mokymo žydų mokyklose tema iš esmės nėra tyrinėta.

Tyrimo tikslas – remiantis archyvine medžiaga iširti ir apibendrinti valstybinės lietuvių kalbos mokymo būklę Lietuvos žydų gimnazijose bei progimnazijose 1919–1940 m.

Tyrimo uždaviniai: 1) išanalizuoti Švietimo ministerijos politiką dėl valstybinės kalbos mokymo nelietuvių mokyklose; 2) išsiaiškinti, kaip žydų gimnazijų ir progimnazijų mokiniai mokėjo valstybinę kalbą; 3) išnagrinėti žydų mokyklose taikytas priemones, padedančias gerinti lietuvių kalbos mokymą.

Tyrimo metodai. Atliekant kokybinį tyrimą buvo taikyti bendrieji mokslo tyrimo metodai – analizė ir sintezė. Surinkti istorijos faktai pateikti taikant naratyvinį (aprašomąjį) metodą. Švietimo ministerijos priimti nutarimai ir mokyklų veikla mokant žydų vaikus valstybinės lietuvių kalbos yra nušviesta laikantis chronologinio metodo, nes tai padeda geriau suvokti istorinę raidą per du nepriklausomybės dešimtmečius.

Šaltinių apžvalga. Tyrimas atliktas remiantis Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA) saugomais dokumentais, kurie yra Lietuvos Respublikos švietimo ministerijos fonde (f. 391). Didžiausią dalį dokumentų sudaro žydų gimnazijų ir progimnazijų siųsti raštai ir įvairios ataskaitos Švietimo ministerijai, taip pat Švietimo ministerijos siųsti nurodymai, įsakymai, patvirtinti mokymo planai ir kt. dokumentai žydų mokykloms. Plačiai naudotasi Švietimo ministerijos inspektorių ir kitų įgaliotų asmenų, kurie lankė žydų gimnazijas ir progimnazijas, kuomet mokiniai laikė egzaminus, arba buvo įgalioti patikrinti mokyklas nurodytu konkrečiu klausimu, pranešimais. Atliekant tyrimą buvo remiamasi to meto periodiniais leidiniais – žydų karių, dalyvavusių Lietuvos nepriklausomybės atvadavimo kovose, sąjungos Kauno skyriaus laikraščiu „Apžvalga“, ministrų kabineto kanceliarijos tęstiniu leidiniu „Vyriausybės žinios“, mėnesiniu Švietimo ministerijos žurnalu „Švietimo darbas“, valstybės laikraščiu „Lietuvos aidas“ ir kai kuriais kitais to meto leidiniais.

¹⁵ ŠETKUS, Benediktas. *Tautinių mažumų mokykla Lietuvoje 1918–1940 metais*. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija (07S) [Rankraštis]. Vilniaus pedagoginis universitetas, 2000. 160 p.

¹⁶ PETRUŽIENĖ, Sada. *Žydų švietimas Lietuvoje: gimnazijų raida ir dabartinė vidurinė mokykla*. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija (07S) [Rankraštis]. Klaipėdos universitetas, 2000. 139 p.

Švietimo ministerijos politika dėl valstybinės kalbos mokymo nelietuvių mokyklose

Lietuvių kalbos padėtis įsteigtose tautinių mažumų gimnazijose ir progimnazijose gali būti suvokta tik siejant ją su tuometinėmis aplinkybėmis. Apie lietuvių kalbos paplitimą ir nelietuvių tautybės gyventojų požiūrį į lietuvių kalbą valstybingumo išvakarėse bei valstybės egzistavimo pradžioje byloja amžininkai. Antai 1917 m. „Lietuvos aide“ Antanas Smetona rašydamas apie lenkų, žydų ir gudų teises būsimojoje Lietuvos valstybėje teigė: „Mažumų atstovai ir nedemokratai, girdėdami, jog būsimoje Lietuvoje lietuvių kalba turėsianti būti privaloma šalies kalba, pastato akis ir stebisi. Jiems suprantama be jokių paaiškinimų, jog Lenkijoje lenkų, Rusijoje rusų kalba turi būti privaloma visiems tų šalių piliečiams. Bet kaip tik priešini Lietuvą, tai čia mūsų mažumos atsisako tarnauti logikai. Kodėl?“¹⁷ A. Smetonos nuomone, taip yra dėl tautinių mažumų, kurie reikalauja sau tik laisvių, pozicijos, ir dėl lietuvių, kurie nepakankamai supranta kalbėjimo gimtąją kalbą vertę. Jo žodžiais tariant, „įsigaliojo lietuvių tarpe paprotys, kad vienam svetimtaučiu, mokančiam, bet nenorinčiam lietuviškai šnekėti, patekus tarp jų, visi ima svetima kalba kalbėti. Ta lietuvių ypatybė nėra kokia didelė dorybė, bet baikštuolio būdo silpnybė, pateisinama vien vergiškos būties liekanomis“¹⁸.

Teisininkas ir politinis veikėjas Rapolas Skipitis savo atsiminimuose teigia, kad 1918 m. pabaigoje Lietuvos miestuose ir miesteliuose daugiausia gyveno žydai, nutautėję ir lenkiškai kalbantys lietuviai, tikri lenkai, nuo seno Lietuvoje gyvenantys rusai ir kitų tautybių žmonės. Susipratusių lietuvių Lietuvos miestuose buvo nedidelė dalis¹⁹. Kauno mieste daugelis gyventojų kalbėjo lenkiškai, nors tikrų lenkų, R. Skipičio nuomone, galėjo būti tik keli šimtai. Net žydai, kurie buvo didelių namų savininkai, pirkliai ir pramoninkai, su savo darbininkais, kiemsargiais ar tarnaitėmis kalbėdavo lenkiškai, rečiau rusiškai, bet niekuomet lietuviškai, nes „šiemis miesto ponams lietuvių kalba atrodė per daug prasta“²⁰. Žydai prekybininkai, kai į jų krautuves užeidavo pirkėjas lietuvis ir imdavo kalbėti lietuviškai, rusiškai atsakydavo, kad lietuviškai nesupranta. R. Skipitis teigia, kad žydai taip elgėsi dėl to, jog netikėjo Lietuvos sėkme kovose už nepriklausomybę. Jie buvo įsitikinę, kad Lietuvos kariuomenė neatsilaikys, todėl Kaunas liks Rusijos miestas²¹. Amžininkas, apibūdindamas lietuviškai kalbančių žmonių situaciją būsimojoje laikinojoje sostinėje, teigia, kad „Kaune 1919 m. lietuviškai kalbantiems dar nebuvo jauku“²².

Apie nepalankų požiūrį į Lietuvą to meto nelietuvių mokyklose byloja 1919 m. „Lietuvos ūkininkas“, kuriame rašoma, jog Kauno lenkų mokyklose, šelpiamose valdžios,

¹⁷ A. S. Mažumos ir Lietuvių kalba Lietuvoje. *Lietuvos aidas*, 1917, spalio 6, Nr. 12, p. 1–2.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ SKIPITIS, Rapolas. *Nepriklausoma Lietuva*. Čikaga, 1967, p. 65.

²⁰ SKIPITIS, Rapolas. *Nepriklausomą Lietuvą statant*. Čikaga: Terra, 1961, p. 57.

²¹ Ten pat, p. 60.

²² Ten pat, p. 57.

skiepijama besimokantiems „sulenkėjusiems lietuvių vaikams didžiausia neapykanta prie Lietuvos ir, žinoma, garbinama ir aukštinama visa tai, kas lenkiška“²³. Straipsnyje teigiama, kad Prūsijos pasienyje yra keletas mokyklų, kur „vokiškos dvasios“ mokytojai moko lietuvių evangelikų vaikus garbinti kaizerį Vilhelmą, o jų pavardes vokietina. Straipsnio autorius konstatuoja, kad „kol mūsų valdžia ganėtinai nesutvirtėjusi, visokios pelėdos bei šikšnosparniai mūsų pastogėje lizdus suka“²⁴.

Gali kilti klausimas, kodėl tam tikra dalis žydų tuo metu kalbėjo rusų kalba? Reikia prisiminti, kad iki Pirmojo pasaulinio karo Lietuva buvo Rusijos imperijos dalis, kur oficialioji kalba buvo rusų kalba. Karo metu, 1915 m. balandžio 28 d., buvo paskelbtas Rusijos valstybės dekretas, kuriuo žydai buvo iškeldinti iš Kuršo gubernijos. O gegužės pradžioje caro valdžia liepė išvyti žydus iš didelės Kauno gubernijos dalies ir daugelio Gardino bei Suvalkų gubernijų vietų. Apie 200 tūkstančių žydų privalėjo skubiai persikelti į centrinės Rusijos gubernijas, kadangi caro valdžia kaltino juos rodančius palankumą artėjančiai Vokietijos kariuomenei²⁵.

Rusijoje praleidę keletą metų, žydai grįžo į Lietuvą pasibaigus karui. R. Skipičio duomenimis, iš Lietuvos buvo iškeldinta apie 160 tūkstančių žydų, o 1918–1921 m. jų grįžo apie 80 tūkstančių²⁶. Būdami Rusijoje tiek suaugusieji, tiek ir mokyklas lankę jų vaikai buvo įpratę kalbėti rusiškai. Todėl neatsitiktinai 1919–1920 m. steigiant žydų mokyklas Lietuvoje pasitaikė atvejų, kuomet tėvai pageidavo vaikus mokytį rusų kalba. Antai, praėjus tik trims mėnesiams nuo pirmosios vyriausybės sudarymo (ji sudaryta 1918 m. lapkričio 11 d.), 1919 m. vasario 18 d., Marijampolėje buvo įsteigta žydų gimnazija. Nuo pat pradžios gimnazijoje veikė 1–5 klasės ir trys parengiamosios klasės. Dėstomoji kalba – hebrajų, tačiau penktoje klasėje buvo mokoma rusų kalba²⁷.

Skuode 1919 m. rugpjūčio 15 d. dr. Lovešas Karštetas nepranešęs Švietimo ministerijai atidarė „Žydų visuomenės gimnaziją“ rusų dėstomąja kalba²⁸. Tokio sprendimo nepalaikė žydų reikalų ministras Maksas Soloveičikas, kuris išreiškė abejones dėl mokyklos iniciatoriaus aiškinimo, kad rusų kalbą pasirinkęs dėl mokytojų, galinčių mokytį žydų kalba, trūkumo²⁹. Po kelių dienų M. Soloveičikas pranešė Švietimo ministerijai, kad Skuodo žydų visuomenė nepageidauja gimnazijos rusų kalba³⁰. Mes nežinome, ar tokia iš tikrųjų buvo Skuodo žydų nuomonė, ar jiems tokią nuomonę „įpiršo“ žydų reikalų

²³ DĖDĖ. Svetimosios mokyklos. *Lietuvos ūkininkas*, 1919, Nr. 13, p. 5.

²⁴ Ten pat.

²⁵ ATAMUKAS, Solomonas. *Lietuvos žydų kelias. Nuo XIV amžiaus iki XX a. pabaigos*. Vilnius: Alma littera, 2001, p. 114.

²⁶ SKIPITIS, Rapolas. *Nepriklausomą Lietuvą statant*. Čikaga: Terra, 1961, p. 265.

²⁷ 1919 03 26 Marijampolės žydų gimnazijos komiteto pranešimas Švietimo ministerijai. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 897, l. 44.

²⁸ 1919 12 22 Departamento direktoriaus raštas Kretingos apskrities viršininkui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1402, l. 104.

²⁹ 1920 03 29 Žydų reikalų ministro pranešimas Švietimo ministerijai. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1402, l. 107.

³⁰ 1920 04 03 Žydų reikalų ministro pranešimas Švietimo ministerijai. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1402, l. 81.

ministras, kuris nebuvo suinteresuotas, kad žydai savo vaikus mokytų nepriklausomoje Lietuvoje rusiškai.

Kitaip susiklostė situacija Panevėžyje, kur 1919 m. rugsėjo 1 d. pradėjusioje veiklą vyrų gimnazijoje buvo įsteigtos paralelinės klasės rusų dėstomąja kalba. Buvo manoma, kad šiose klasėse mokysis daugiausia žydų vaikai, kadangi jie nemoka hebrajų kalbos, ir „iš pabėgimo į Rusiją namo sugrižę bus prie tos kalbos pripratę“³¹. Be to, buvo numatyta, kad palaipsniui rusų dėstomoji kalba bus pakeista lietuvių kalba. Tačiau 1921 m. tėvai išreiškė norą ir toliau vaikus mokyti rusų dėstomąja kalba, nes, nusistovėjus geriems santykiams su Rusija, jų manymu, reikės rusiškai kalbančių ir ištikimų Lietuvai žmonių³². Gimnazijos direktorius Jonas Yčas palaikė jų iniciatyvą ir Švietimo ministerijai pateikė siūlymus, kaip užtikrinti, kad vaikai išmoktų lietuvių kalbą. Jis siūlė nepriimti į pirmąją klasę vaikų, nemokančių lietuviškai, teigė, kad Lietuvos istorija ir geografija turi būti mokoma lietuviškai, o lotynų ir vokiečių kalbos neturi būti privalomos. Tai turės įtakos, kad, anot. J. Yčo, „žymi dalis Lietuvos piliečių tvirtai susiriš su mūsų valstybe <...>, o jų vaikai, išėję iš mokyklos, bus gerais piliečiais ir galės tarpininkauti tarp Lietuvos ir Rytų kaimyno artimesnėje ateityje“³³.

Raseiniuose 1921 m. buvo įsteigta žydų gimnazija apie tai nepranešus Švietimo ministerijai. Laikraštyje „Tėvynės balsas“ buvo rašoma, jog įsikūrusioje žydų gimnazijoje dėstomąja kalba iki penktos klasės yra hebrajų, o šeštoje klasėje – rusų. Pasak žinutės autoriaus, „lietuvių kalbai skiriama kas savaitė: II klasėje 2 pamokos, kitose po 3. Gimnazija yra žydų Ministerijos žinioje“³⁴.

Daugeliui lietuvių, ilgą laiką gyvenusių rusifikacijos sąlygomis, susiformavo neigiamas požiūris į rusų kalbą. Todėl galima suprasti, kodėl lietuviai įtariai žiūrėjo į rusiškai kalbančius gyventojus ir rodė nepasitenkinimą steigiamomis mokyklomis rusų dėstomąja kalba. Jiems taip pat nepatiko, kuomet buvo vengiama mokytis lietuvių kalbos. Tai patvirtina ir Kalvarijos gyventojų lietuvių skundas Marijampolės miesto ir apskrities viršininkui (data nenurodyta – *B. Š. past.*). Skunde rašoma, jog Kalvarijoje yra žydų progimnazija, kuri atsidarė 1918 m. „Šiemet čia norėjo atidaryti 5-ą klasę. Bet Švietimo ministeris neleido atidaryti. Mokytojai, kurie nepaklausė Ministerio įsakymo, atidarė 5 klasę. Iš pradžios metų lietuvių kalbos visai nemokino. Tik antrą pusmetį, kaip mokytojai pabijojo už valdžią, ėmė mokytoja lietuvių kalbos mokinti, kuri lietuvių kalbos nemoka“, – teigiama lietuvių skunde³⁵.

³¹ 1921 05 [diena nenurodyta] Panevėžio gimnazijos paralelinių klasių tėvų komiteto pareiškimas švietimo ministrui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1064, l. 107.

³² Ten pat.

³³ 1921 06 08 Panevėžio vyrų gimnazijos paralelinių klasių su mokslu rusų k. direktoriaus J. Yčo pranešimas Švietimo ministerijai. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1064, l. 106.

³⁴ 1922 04 11 iškarpa iš „Tėvynės Balsas“. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1272, l. 7.

³⁵ [Data nenurodyta] Lietuvių skundas Marijampolės miesto ir apskrities viršininkui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 283, l. 15.

Ne tik nepriklausomos valstybės pradžioje, bet ir vėlesniu laikotarpiu lietuviai reikšdavo nepasitenkinimą, kad žydai vartoja rusų kalbą. Antai 1936 m. „Lietuvos aidas“ jau kelintą kartą kėlė į viešumą šį klausimą. Reaguojant į tai, žydų laikraštyje „Apžvalga“ buvo rašoma, kad rusiškai kalba tik nedidelė dalis vyresniosios kartos, kurie mokėsi caro laikais ir negali nuo to atrasti. Teigiama, kad žydų visuomenė, kaip ir lietuvių, yra griežtai nusistačiusi prieš tuos savo tautiečius žydus, kurie nesiliauja kalbėję, o ypač viešose vietose, rusiškai. Pripažįstama, kad toks elgesys „gali pakenkti lietuvių–žydų bendradarbiavimui“³⁶. Kartu pabrėžiama, jog vertinant objektyviai reikia pripažinti, kad Lietuvos žydai yra padarę didžiausią valstybinės kalbos mokėjimo pažangą: dauguma žydų moksleivijos, studentijos, darbininkijos ir jaunuomenės moka lietuvių kalbą³⁷.

Atkūrus nepriklausomybę sudėtingomis ekonominėmis ir politinėmis sąlygomis buvo steigiamos lietuvių, žydų ir kitų tautų mokyklos. Per trumpą laiką Švietimo ministerija negalėjo parengti mokyklų veiklą reglamentuojančių dokumentų, todėl 1919 m. pradžioje mokyklos buvo steigiamos net be Švietimo ministerijos žinios. Taip buvo įsteigtos Marijampolės ir Virbalio žydų gimnazijos. Kuomet 1919 m. rugpjūčio 8 d. Vilkaviškio žydų gimnazijos komitetas informavo Švietimo ministeriją, jog ketina įsteigti gimnaziją, kurią lankys 250 vaikų, iš jų buvo pareikalauta pateikti sudarytą mokymo planą bei suteikti žinių apie mokytojus ir mokyklos direktorius.

Tuo metu mokymo planą sudarydavo mokyklos steigėjai. Kadangi nebuvo aiškių nurodymų, todėl daugeliu atvejų žydai numatydavo daug savo gimtosios kalbos, tikybos, žydų istorijos pamokų, o lietuvių kalbai skirdavo mažiau dėmesio. Pvz., Marijampolės žydų gimnazijos 1919 m. mokymo plane buvo numatyta parengiamojoje klasėje mokyti keturių dalykų: žydų kalbai skirti 6, Biblijai – 6, vokiečių kalbai – 2 ir rusų kalbai – 2 savaitines pamokas. Sumuojant pirmų–penktų klasių savaitines pamokas buvo numatyta: žydų kalbai skirta 14 pamokų, Biblijai – 14, gramatikai – 6, Talmudui – 20, lotynų kalbai – 16, vokiečių kalbai – 12, rusų kalbai – 13, o lietuvių kalbai – tik 8 pamokas. Be to, prancūzų kalbai buvo skirtos 2, visuotinei istorijai – 6 ir žydų istorijai – 6 savaitinės pamokos³⁸. Virbalio žydų progimnazijos 1920–1921 m. mokymo plane pirmose–šeštose klasėse iš viso buvo numatyta skirti tiek savaitinių pamokų: hebrajų kalbai – 30, Biblijai – 23, Talmudui – 3, vokiečių kalbai – 18, rusų kalbai – 14, anglų kalbai – 2, žydų istorijai – 8, o lietuvių kalbai – 9 pamokas³⁹.

Kadangi Švietimo ministerijos vadovybė tvirtindavo mokyklų mokymo planus, akivaizdžiai matė žydų norą skirti daugiau dėmesio kitoms kalboms nei lietuvių kalbai. Dažnai mokymo plane atlikdavo pakeitimus ir tuo būdu pareikalavdavo daugiau pamokų skirti valstybinei lietuvių kalbai.

³⁶ Dėl rusų kalbos vartojimo žydų tarpe. *Apžvalga*, 1936, Nr. 38, p. 5.

³⁷ Ten pat.

³⁸ Marijampolės žydų gimnazijos pamokų planas 1919 m. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 897, l. 49.

³⁹ Virbalio žydų progimnazijos 1921 m. apyskaita. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 1932, l. 98.

Švietimo ministras Kazys Bizauskas ir departamento direktorius Pranas Mašiotas 1921 m. paskelbė aplinkraštį „Dėl lietuvių kalbos dėstymo tose mokyklose, kuriose mokslas einamas ne lietuvių kalba“. Dokumente rašoma, kad lietuvių kalba nelietuvių mokyklose yra dėstoma kaip atskiras privalomas dalykas. Lietuvių kalbos pamokos tose mokyklose yra skiriamos tam, kad mokiniai išmoktų susikalbėti ta kalba, kuri jiems bus reikalinga dalyvaujant valstybės gyvenime⁴⁰. Švietimo ministerijos vadovai rekomendavo nesilaikyti iš anksto sudarytos programos reikalavimų, kadangi aukštesnių klasių mokiniai lietuvių kalbą kartais moka tiek pat, kiek ir žemesnių klasių mokiniai. Todėl rekomendavo atsižvelgti į tai, kiek iš tikrųjų mokiniai moka lietuvių kalbą, ir taikyti tokius mokymo metodus, kurie „padėtų mokiniams veikiau pasiekti pirmą kalbos mokėjimo laipsnį, t. y. kad jie galėtų susikalbėti lietuviškai paprasčiausiais reikalais“⁴¹.

Švietimo ministerijos pozicija lėmė padidėjusį lietuvių kalbos pamokų skaičių. Antai Kalvarijos žydų progimnazijos 1921–1922 m. mokymo plane jau buvo numatyta parengiamojoje ir pirmose–ketvirtose klasėse skirti Biblijai 15, hebrajų kalbai – 23, lietuvių kalbai – 17, vokiečių kalbai – 8, rusų kalbai – 8 savaitines pamokas⁴². Ukmergės žydų realinės gimnazijos 1921 m. mokymo plane numatyta pirmose–penktose klasėse skirti žydų kalbai (idiš) 17, senajai žydų kalbai (hebrajų) – 22, lietuvių kalbai – 20, rusų kalbai – 20, vokiečių kalbai – 12 savaitinių pamokų⁴³. Akivaizdu, kad 1921 m. lietuvių kalbai buvo skirta daugiau pamokų nei anksčiau. Tačiau žydų gimtajai kalbai tuo metu buvo skirta daugiau pamokų.

Nuo 1922 m. pradėta reikalauti lietuvių kalbai skirti daugiau pamokų. To meto „Švietimo darbe“ rašoma, kad tautinių mažumų mokyklose mokoma tų pačių dalykų, kaip ir lietuvių mokyklose, papildomai mokoma tos tautos kalba ir istorija, o „lietuvių kalbos tose mokyklose turėjo būti pamokų ne mažiau, kaip jų buvo skirta gimtajai mokinių kalbai“⁴⁴.

Ta nuostata išliko Švietimo ministerijos 1923 m. parengtame tipiniame mokymo plane, kuris buvo taikomas nuo 1924 m. Progimnazijų (nuo 1924 m. sausio 1 d. jos pradėtos vadinti vidurinėmis mokyklomis) mokymo plane buvo numatyta lietuvių kalbai ir dėstomajai kalbai (t. y. gimtajai kalbai) pirmoje klasėje skirti po 6 pamokas, antroje – 5, trečioje – 4, ketvirtoje – 4⁴⁵. Tuo pat metu gimnazijų (jos buvo pavadintos aukštesniosiomis mokyklomis) mokymo plane buvo numatyta lietuvių kalbai ir „dėstomajai kalbai su pasaulio literatūra“ (t. y. gimtajai kalbai) pirmoje klasėje skirti 6 pamokas, antroje – 5, trečioje – 4, ketvirtoje – 4, penktoje – 4, šeštoje – 4, o septintoje klasėje lietuvių kalbai – 5,

⁴⁰ Dėl lietuvių kalbos dėstymo tose mokyklose, kuriose mokslas einamas ne lietuvių kalba. *Švietimo darbas*, 1921, Nr. 3–4, p. 139.

⁴¹ Ten pat.

⁴² Kalvarijos žydų progimnazijos apyskaita 1921–22 metams. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 281, l. 49.

⁴³ Ukmergės žydų realinės gimnazijos apyskaita 1921 m. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1758, l. 14.

⁴⁴ Aukštesniosios mokyklos. *Švietimo darbas*, 1922, Nr. 1–2, p. 124.

⁴⁵ Vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų, kuriose mokslas einamas ne lietuvių kalba, direktoriams. *Švietimo darbas*, 1923, Nr. 12, p. 893.

gimtajai – 4, aštuntoje klasėje lietuvių kalbai – 5, o gimtajai – 4 pamokas⁴⁶. Taigi lietuvių kalbai buvo numatyta daugiau pamokų nei gimtajai kalbai kartu su pasaulio literatūra.

Nuo 1923 m. pradėta kelti konkrečius reikalavimus ir mokyklose dirbantiems pedagogams, nes būta atvejų, kuomet švietimo ministras Leonas Bistras su kai kuriais pradžios mokyklų vedėjais ir mokytojais negalėjo susikalbėti valstybine kalba. Todėl pradžios mokyklų mokytojai iki 1924 m. rugsėjo 1 d. turėjo pateikti pažymėjimą, kad moka lietuvių kalbą tokiu lygiu, koks keliamas gimnazijos ketvirtos klasės mokiniams⁴⁷. Analogiški reikalavimai buvo pateikti vidurinių (progimnazijų) ir aukštesniųjų (gimnazijų) mokyklų mokytojams. 1923 m. gruodžio 31 d. aplinkraštyje nurodyta, kad vedėjai mokyklų, kuriose dalykai dėstomi ne valstybine kalba, privalo sugebėti susirašinėti „gera valstybine kalba“. Tas pats privaloma ir tų mokyklų tarnautojams, kurie dirba raštinėse. Reikalaujama, kad visų dalykų mokytojai privalo kalbėti lietuviškai. Kad tai įrodytų, iki 1925 m. gruodžio 31 d. nelietuvių mokyklų direktoriai, mokytojai ir raštinių darbuotojai turėjo pateikti lietuvių kalbos keturių klasių pažymėjimą, išduotą valstybinės aukštesniosios mokyklos, kurioje mokymas vyksta lietuvių kalba⁴⁸.

Siekdama sustiprinti privačiose mokyklose (beveik visos tautinių mažumų progimnazijos ir gimnazijos buvo privačios, o žydų gimnazijos ir progimnazijos – visos) kai kurių dalykų mokymą Švietimo ministerija 1929 m. nusprendė mokiniams, pereinantiems iš ketvirtos į penktą klasę, įvesti lietuvių kalbos, aritmetikos, geografijos ir gamtos mokslų egzaminus⁴⁹. To meto laikraštyje „Lietuvos aidas“ buvo rašoma, kad egzaminai įvesti dėl to, kad privačių mokyklų mokinių žinios neretai yra prastos. Straipsnio autorius rašo: „Specialiai dėl žydų mokyklų tenka pasakyti, pasiremiant universiteto docentų suteiktomis žiniomis, kad tik nedidelis žydų abiturientų skaičius pakankamai moka lietuvių kalbą. <...> Šiaip jau apie žydų studentų lietuvių kalbos mokėjimą tenka girdėti tokių anekdotų, nuo kurių besijuokdamas žmogus leipsta.“⁵⁰

Tautinės mažumos, tarp jų ir žydai, piktinosi naujai nustatytais egzaminais ir dvigubai padidintu baigiamųjų egzaminų skaičiumi. Jas netenkino ir reikalavimas, kad mokyklos susirašinėtu, beje, ir su mokinių tėvais, valstybine lietuvių kalba⁵¹.

1936 m. įgyvendinant švietimo reformą (nuo 1936 m. rugsėjo 1 d. buvusios aukštesniosios mokyklos pervadintos gimnazijomis, o vidurinės mokyklos – progimnazijomis) vėl buvo numatyti pakeitimai. Mokyklose nelietuvių dėstomąja kalba tapo privaloma lietuvių kalba mokyti šiuos dalykus: lietuvių k. ir literatūrą, istoriją, Lietuvos geografiją,

⁴⁶ Vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų, kuriose mokslas einamas ne lietuvių kalba, direktoriams. *Švietimo darbas*, 1923, Nr. 12, p. 894.

⁴⁷ 1923 11 14 Pradžios mokyklų inspektoriams. *Švietimo darbas*, 1923, Nr. 12, p. 877.

⁴⁸ 1923 12 31 Aukštesniojo mokslo departamento aplinkraštis vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų ir mokytojų seminarijų direktoriams ir tų mokyklų laikomosioms organizacijoms. *Švietimo darbas*, 1923, Nr. 12, p. 874.

⁴⁹ Dėl privatinų mokyklų ir egzaminų. *Lietuvos aidas*, 1929, lapkričio 9, Nr. 256, p. 4.

⁵⁰ Ten pat.

⁵¹ 1929 [tiksliai data nenurodyta] Lietuvos mažumų kultūrinių draugijų memorandumas švietimo ministrui. LCVA, f. 552, ap. 2, b. 97, l. 23.

kūno kultūrą ir karinį parengimą. Tai įpareigota daryti nuo 1936 m. rugsėjo 1 d. pradedant nuo pirmos klasės⁵². Dėstomajai kalbai (t. y. gimtajai kalbai) ir literatūrai iš viso buvo numatytos 28 savaitinės pamokos, o lietuvių kalbai ir literatūrai – 30 pamokų⁵³.

Žydų visuomenės atstovai kritiškai vertino pertvarkymus. Apgailestavo, kad tuo būdu kasmet „žydų mokslai mūsų mokykloje vis siaurėja ir siaurėja, jų laiką užima mokslai valstybine kalba“, todėl „mūsų mokykla pamažu tampa nebežydiška...“⁵⁴ Anonimu panorėjęs likti straipsnio autorius „Apžvalgoje“ pateikė siūlymų, kaip galima žydų vaikus priartinti prie lietuvių kultūros ir pratinti juos tą kultūrą gerbti bei mylėti. Jis siūlė lietuvių kalbą pradėti mokyti vienais metais vėliau, istoriją ir geografiją mokyti ne valstybine, bet gimtąja kalba, tuo būdu lietuviškai mokyti tik vieną dalyką – lietuvių kalbą ir literatūrą⁵⁵. Baigdamas straipsnį autorius pabrėžė: „Lietuvių literatūros mokymąsi laikau labai malonia prievole lietuvių atžvilgiu. Bet, dėl Dievo, neverskite mūsų vaikus eit lietuvių kalba tokių dalykų, kuriuos mes turime visą teisę eiti savo kalba.“⁵⁶

1937 m. Kaune vyko žydų mokytojų suvažiavimai, kuriuose atskirai pradžios mokyklų mokytojai ir gimnazijų bei progimnazijų mokytojai svarstė, kaip suderinti lietuvių kalbos ir kitų dalykų mokymą lietuvių kalba su žydų mokyklos savitumu. Abiejuose suvažiavimuose buvo prieita prie išvados, kad visi dalykai žydų mokyklose turi būti mokomi gimtąja kalba, o lietuvių kalba mokomus dalykus reikėtų pertvarkyti, juos labiau pritaikant prie mokyklų specifikos⁵⁷.

Vidurinių mokyklų įstatymui įgyvendinti taisyklės buvo priimtos 1940 m. balandžio 6 d. Taisyklėse buvo nurodyta, kad prieklasuose (jie atitiko po 1936 m. įvykdytos reformos pradžios mokyklos penktas–šeštas klases) ne lietuvių dėstomąja kalba istorija ir geografija turi būti dėstoma lietuvių kalba⁵⁸. Taip pat buvo nurodyta, kad mokyklų ne lietuvių dėstomąja kalba raštvedyba – visas susirašinėjimas ūkio, administracijos ir mokinių reikalais, mokytojų tarybos protokolai, atskaitomybė, turto knygos, mokinių žurnalai, atestatai, pažymėjimai ir visos kitos taisyklių numatytos knygos bei bylos – tvarkoma lietuvių kalba⁵⁹.

Apibendrinant išdėstytus faktus galima teigti, jog per du nepriklausomos Lietuvos valstybės dešimtmečius palaipsniui buvo keliami vis didesni reikalavimai tautinių mažumų gimnazijoms ir progimnazijoms dėl lietuvių kalbos. O tautinės mažumos, tarp jų ir žydai, dažnai tai vertino kaip jų mokyklų teisių varžymą, tačiau ne visuomet savo nuomonę drįso viešai išsakyti.

⁵² Vidurinėms ir aukštesniosioms mokykloms pertvarkyti nuostatai. *Vyriausybės žinios*, 1936, Nr. 545, p. 2.

⁵³ Ten pat.

⁵⁴ TĖVAS. Žydų mokyklos vargai. *Apžvalga*, 1936, Nr. 39, p. 5.

⁵⁵ IKSAS. Lietuvių kultūra ir žydų mokykla. *Apžvalga*, 1936, Nr. 42, p. 5.

⁵⁶ Ten pat.

⁵⁷ Žydų mokyklos balsas. *Apžvalga*, 1937, lapkričio 22, Nr. 21, p. 5.

⁵⁸ Vidurinių mokyklų įstatymui vykdyti taisyklės, patvirtintos 1940 m. balandžio 6 d. *Vyriausybės žinios*, 1940, Nr. 699, p. 155.

⁵⁹ Ten pat.

Kaip žydų gimnazijų ir progimnazijų mokiniai mokėjo valstybinę kalbą: vizitatorių vertinimai

Švietimo ministerijos įpareigoti asmenys kiekvienais metais aplankydavo pasirinktas žydų gimnazijas ir progimnazijas. Jie stebėdavo, kaip organizuojami egzaminai, vedamos pamokos, bendraudavo su mokyklos mokytojais. Jų pateiktose ataskaitose ar pranešimuose Švietimo ministerijos vadovybei randamos išsakytos pastabos ir padarytos išvados apie lietuvių kalbos padėtį tose mokyklose. Laikydami chronologinės sekos, apžvelgsime keletą jų pranešimų.

1923 m. Kauno žydų realinėje gimnazijoje baigiamuosius egzaminus stebėjo ministerijos atstovas B. Kuodaitis. Jis rašo, kad per lietuvių kalbos egzaminą mokiniams buvo pateiktos tokios rašinių temos: 1) „Gedimino reikšmė Lietuvos valstybės istorijoje“, 2) „Skaitymo „Du keleivių“ etinė mintis“, 3) „Mano gyvenimas ir mano gyvenimo tikslas“. Dauguma mokinių rinkosi pirmąją temą⁶⁰.

B. Kuodaitis teigia, jog patikrinus rašinius paaiškėjo, kad lietuvių kalbos mokytojas kruopščiai darbavosi. Rašto darbai pasirodė daug geresni, nei tikėjosi vizitatorius: „Turiu pasakyti, kad išpūdis geras, atsimenant, kad tai žydai ir kad pernai buvo daug silpniau. Jų tarpe yra net tokių, kurie kalba visai sklandžiai – daugumoje kalba patenkinamai. Žinoma, yra ir silpnųjų.“ Prisimindamas savo patirtį, kaip nėra lengva žydus mokyti lietuvių kalbos, ir atsižvelgdamas į lietuvių kalbos mokytojo jauną amžių, B. Kuodaitis pasiūlė Švietimo ministerijos vardu pareikšti jam padėką už stropų darbą⁶¹.

Tačiau po metų, 1924 m., Kauno žydų realinės gimnazijos ir kitų mokyklų – Kauno mokytojų draugijos gimnazijos (dėstomoji kalba rusų), Kauno žydų gimnazijos, Ukmergės žydų realinės gimnazijos, Panevėžio paralelinių klasių rusų kalba, Ukmergės žydų gimnazijos, Šiaulių žydų gimnazijos ir Vilkaviškio žydų realinės gimnazijos – direktoriams Švietimo ministerija išsiuntė raštą, kuriame nurodė neišlaikiusių lietuvių kalbos egzamino buvusių gimnazistų, stojusių į Lietuvos universitetą, skaičių. Ministerija darė išvadą, kad lietuvių kalbos kursas buvo išeitas netinkamai ir kad baigiamojo egzamino reikalavimai buvo per maži. Dėl to buvo nurodyta imtis priemonių, kad mokiniai tinkamai mokėtų lietuvių kalbą ir jie būtų pasirengę mokytis Lietuvos universitete⁶².

Virbalio žydų gimnazijos absolventų lietuvių kalbos mokėjimo klausimą 1924 m. Švietimo ministerija iškėlė atsitiktinai susiklosčius aplinkybėms. Tuo metu minėtą gimnaziją baigusi gimnazistė Gitelevičaitė pateikė prašymą dirbti mokytoja Merkinės žydų pradžios mokykloje. Rašydama prašymą ji padarė daug klaidų, nors jos lietuvių kalbos žinios buvo įvertintos ketvirtu. Buvo pareikalauta, kad egzaminuose dalyvavęs

⁶⁰ B. Kuodaičio pranešimas apie įvykusius 1923 m. gegužės 24 d. ir birželio 17 d. Kauno žydų realinėje gimnazijoje baigiamuosius kvotimus. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 547, l. 48.

⁶¹ Ten pat.

⁶² 1924 09 04 Švietimo ministerijos aukštesniojo mokslo tarėjo L. Volodkos pranešimas. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 1531, l. 1.

kaip ministerijos atstovas Vilkaviškio „Žiburio“ gimnazijos direktorius S. Vaitiekūnas paaiškintų, kodėl įvertinimas skiriasi nuo tikros padėties. S. Vaitiekūnas pripažino, kad baigusieji žydų gimnaziją nepakankamai moka lietuvių kalbą. Jis teisinosi, kad jeigu būtų kėlęs aukštesnius reikalavimus per egzaminus, tai visi abiturientai būtų neišlaikę lietuvių kalbos, kad kitataučių mokykloms nėra nustatytos lietuvių kalbos programos, o minimumas – mokėti skaityti, susikalbėti ir rašyti per egzaminus – buvo patenkinamai išlaikytas. Tiesa, rašto darbai buvo per gerai parašyti ir tai kėlė S. Vaitiekūnui įtarimą, tačiau jis nieko pakeisti negalėjo, nes per egzaminą jo nebuvo – į jį pavėlavo⁶³.

Dėl lietuvių kalbos 1924 m. kilo konfliktas Raseinių žydų gimnazijoje. Tų metų birželio 5 d. gimnazijoje vyko egzaminai, į kuriuos buvo deleguotas Švietimo ministerijos atstovas. Per gamtos mokslo egzaminą ministerijos atstovas pareikalavo atsakinėti lietuviškai. Kadangi lietuviškai mokiniai nesugebėjo atsakinėti, todėl visiems mokiniams surašė dvejetus. Mokyklos administracija, matydama, kad ir kitus dalykus mokiniai nesugebės atsakinėti lietuviškai, egzaminą nutraukė. Po to išsiuntė Švietimo ministerijai raštą, kuriame klausė, „ar IV klasės mokiniai, išėję dalykus hebrajiškai, turėtų viską lietuviškai atsakinėti?“⁶⁴ Aukštesniojo mokslo departamento inspektorius Stasys Kairiūkštis atsakė, kad mokyklose, kur dėstomoji kalba ne lietuvių, gamtos mokslų, geografijos ir aritmetikos egzaminai ketvirtose klasėse laikomi dėstomąja kalba. Tačiau jis pabrėžė, kad Švietimo ministerijos atstovas turi teisę reikalauti, jog mokiniai atsakinėtų į jo klausimus lietuvių kalba, nes kitaip jis negalėtų patikrinti mokinių žinių ir jo dalyvavimas egzamine būtų nereikalingas⁶⁵.

Marijampolės žydų gimnazijoje 1924 m. vykusiuose baigiamuosiuose egzaminuose dalyvavęs ministerijos deleguotas mokytojas Matas Kriščiūnas atkreipė dėmesį į per didelį skaičių kalbų, kurias norima mokytis mokinius. Be privalomų visiems mokiniams lietuvių ir hebrajų kalbų, buvo galima pasirinktinai mokytis vokiečių, anglų, rusų ir lotynų kalbų. M. Kriščiūno nuomone, mokiniai egzaminams buvo pasiruošę neblogai, o iš dėstomų kalbų, ko gero, geriausiai mokėjo lietuvių kalbą⁶⁶.

Apie lietuvių kalbos mokymą Kėdainių žydų vidurinėje mokykloje 1925 m. pabaigoje pranešime mini Švietimo ministerijos inspektorius Antanas Kasakaitis. Jis apibūdina varganą mokyklos būklę tokiais žodžiais: „Visur, viduj ir aplinkui, vargas kyšo – tikras žydiškas chederas. Net mokykla iškabos neturi.“⁶⁷ Nusakydamas, kaip mokoma valstybinės kalbos, pabrėžia, jog per egzaminus keliami maži lietuvių kalbos reikalavimai: „Padiktuota keli sakiniai, sunkiai įskaitomi, pridirbta begalės klaidų ir pastatyta patenki-

⁶³ 1924 02 04 Vilkaviškio „Žiburio“ gimnazijos direktoriaus S. Vaitiekūno pranešimas Aukštesniojo mokslo departamentui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1935, l. 128.

⁶⁴ 1924 06 12 Raseinių žydų gimnazijos raštas III departamentui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1294, l. 132.

⁶⁵ Ten pat.

⁶⁶ 1924 06 28 Mokytojo Mato Kriščiūno pranešimas Aukštesniojo mokslo departamentui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 902, l. 187.

⁶⁷ 1925 12 14 Aukštesniųjų bei vidurinių mokyklų inspektorius Antano Kasakaičio pranešimas. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 648, l. 39.

namas pažymys.⁶⁸ Kuomet 1931 m. Kėdainių gimnazijos direktorius J. Elisonas vizitavo tą pačią mokyklą, jis konstatavo, kad didelė dalis mokinių neturi lietuvių kalbos ir kitų vadovėlių, žemesnių klasių mokiniai lietuvių kalbą moka patenkinamai, jų tarimas yra blogas, o ketvirtos klasės mokiniai prasčiau už kitus moka lietuvių kalbą⁶⁹.

1925 m. gruodžio mėn. ir 1925 m. sausio mėn. buvo surengtas patikrinimas Skuodo žydų vidurinėje mokykloje. Dėl lietuvių kalbos buvo išsakyta daug pastabų ir konstatuota, kad mokiniai mokydami lietuvių kalbos nedaro jokios pažangos: gramatikos taisyklės tiktai „iškalamos, bet ne įsisavinamos“, mokiniai nepratinami teisingai tarti garsus, „jokio supratimo neduodama apie kirčius ir priegaides“, mokinių klaidos netaisomos, rašto darbai retai rašomi ir todėl daroma išvada, jog „lietuvių k. pamokomis mokiniai mažai tėra lavinami, geriausieji IV klasės mokiniai vargiai galėtų laikyti egzaminą iš lietuvių kalbos į I klasę lietuviškos mokyklos“⁷⁰.

Prastos mokinių lietuvių kalbos žinios buvo pripažintos 1926 m. Kretingos žydų vidurinėje mokykloje⁷¹. Kuomet šiai mokyklai 1925 m. pabaigoje buvo rastas kandidatas į mokyklos direktorius, Švietimo ministerija jo netvirtino, kol šis nepateikė pažymos apie reikalaujamą lietuvių kalbos mokėjimo lygį⁷².

Neretai žydų gimnazijų mokinių gebėjimas kalbėti valstybine lietuvių kalba susilaukdavo lietuvių spaudos dėmesio. Antai 1928 m. „Panevėžio balsas“ paviešino žinią, kad daug žydų gimnazijos aštuntos klasės mokinių gavo lietuvių kalbos pataisas, nes, „kaip girdėti, kai kurie net nemoką pasakyti, kurios kalbos dalies žodis yra „Lietuva“ ir kurios – „darbas“. Jiems „Lietuva“ esąs būdvardis, o „darbas“ – nepasako visiškai nieko“⁷³.

Ne kartą valstybinės kalbos mokėjimo trūkumus akcentavo Lietuvos universiteto vadovybė. Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas Vincas Krėvė-Mickevičius 1929 m. raštu švietimo ministrui Leonui Bistrui pranešė, kad lietuvių kalbos pakankamo mokėjimo patikrinimo komisija pastebėjo, jog iš stojančiųjų į Lietuvos universitetą, kurie baigė gimnaziją dėstomąja ne lietuvių kalba, „šviesos“ draugijos Ukmergėje ir Žydų realinės gimnazijos Kaune abiturientai yra taip silpnai išmokę lietuvių kalbą, kad egzaminų komisija negalinti su jais susikalbėti paprasčiausiomis temomis, nors jų brandos atestatuose lietuvių kalbos mokėjimas įvertintas patenkinamai ir net gerai⁷⁴.

⁶⁸ 1925 12 14 Aukštesniųjų bei vidurinių mokyklų inspektoriaus Antano Kasakaičio pranešimas. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 648, l. 39.

⁶⁹ 1931 06 25 Kėdainių gimnazijos direktoriaus J. Elisono pranešimas II departamentui. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 655, l. 36.

⁷⁰ 1926 02 24 Aukštesniojo mokslo tarėjo L. Volodkos pranešimas Skuodo žydų vidurinės mokyklos direktoriui. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 1408, l. 32.

⁷¹ 1926 11 26 Aukštesniojo mokslo tarėjo pranešimas Žydų liaudies bankui Kretingoje. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 758, l. 6.

⁷² 1925 09 26 Aukštesniojo mokslo tarėjo L. Volodkos pranešimas Kretingos žydų liaudies bankui. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 756, l. 13.

⁷³ Žydų gimnazijos. *Panevėžio balsas*, 1928, birželio 7, Nr. 23, p. 3.

⁷⁴ 1929 01 28 Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas prof. V. Krėvė-Mickevičius pranešimas švietimo ministrui. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 1748, l. 35.

Kurį laiką Jurbarkė veikė žydų realinė gimnazija, kurioje mokėsi santykinai nedaug mokinių. 1927 m. iš 13 mokinių, baigusių gimnaziją, net 7 įstojo į Lietuvos universitetą⁷⁵. Tai byloja, kad minėtoje mokykloje mokinių žinios buvo gana geros. Tačiau, negaunant finansinės paramos iš Švietimo ministerijos, mokymo lygis minėtoje mokykloje po kelerių metų suprastėjo. 1934 m. žydų gimnazijos darbą tikrinęs Jurbarko valstybinės gimnazijos direktorius Mečislovas Kviklys padarė išvadą, kad lietuvių kalbos mokėjimo lygis, išskyrus antrą klasę, „yra žemiau bet kokio programos minimumo <...> visa eilė mokinių jų pačių naudai turėtų būti 2–3 klasėms pažeminta“⁷⁶. Kadangi gimnazijai buvo išsakyta daug priekaištų, todėl ministras Konstantinas Šakenis įsakė uždaryti gimnaziją⁷⁷.

Tauragės mokytojų seminarijos direktorius Mečislovas Mačernis 1934 m. dalyvaujdamas Tauragės žydų vidurinėje mokykloje surengtuose egzaminuose taip pat atkreipė dėmesį į lietuvių kalbos mokymą ir išsakė daug pastabų. Jo nuomone, mokiniai nepratinami skaityti lietuviškas knygas – tik viena mergaitė iš 10 ketvirtos klasės mokinių yra perskaičiusi vieną lietuvišką knygą. Visi dalykai, išskyrus lietuvių kalbą, dėstomi hebrajų kalba. M. Mačernis teigė, jog dėl to Tauragės žydų vidurinė mokykla ugdo piliečius, kurie nežinos valstybinės kalbos. „Nenormalus dalykas, kad žydų mokykloje lietuvių k. dėsto žydė mokytoja, kuri pati negali gerai išarti lietuviškus žodžius. Lietuvių k. toje mokykloje turėtų dėstyti lietuvis mokytojas“, – teigė jis⁷⁸.

M. Mačernio nuomone, žydų mokykloje mažai skiriama dėmesio mokinių ugdymui valstybine dvasia. Jis teigia susidaręs įspūdis, kad toje mokykloje ruošiami piliečiai ne Lietuvos Respublikai, bet Palestinei⁷⁹.

Inspektorius M. Račkauskas 1934 m. tikrino Telšių žydų mergaičių „Javne“ gimnazijos mokinių lietuvių kalbos mokėjimą. Įvertinus kontrolinio darbo rezultatus paaiškėjo, jo žodžiais tariant, „iš lietuvių kalbos (7–8 klasės) nė viena mokinė neparašė patenkinamai paprasto rašinėlio“⁸⁰.

Apie nepakankamą lietuvių kalbos mokėjimą byloja ir daugybė kitų pranešimų. Pvz., Panevėžio žydų vidurinės mokyklos ketvirtos klasės mokiniai 1935 m., pasak Panevėžio valstybinės mergaičių gimnazijos direktoriaus Jurgio Elisono, „nepajėgia reikšti savo mintis lietuvių kalba ir teturi labai menką nusimanymą iš matematikos <...> Lietuvos geografijos žinojimas visai menkas“⁸¹.

⁷⁵ Jurbarko žydų realinės gimnazijos 1927 m. apyskaita. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 239, l. 2.

⁷⁶ 1934 04 13 Jurbarko valdžios gimnazijos direktoriaus M. Kviklio pranešimas III departamento direktoriui. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 246, l. 30.

⁷⁷ Ten pat.

⁷⁸ 1934 09 05 Tauragės mokytojų seminarijos direktoriaus M. Mačernio pranešimas II departamentui. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 1651, l. 30.

⁷⁹ Ten pat.

⁸⁰ 1934 04 20 Inspektoriaus M. Račkausko pranešimas apie Telšių žydų „Jaunės“ mergaičių gimnaziją. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 1697, l. 55.

⁸¹ 1935 05 22 Panevėžio valdžios mergaičių gimnazijos direktoriaus pranešimas Aukštesniojo mokslo departamentui. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 1112, l. 2.

Utenos gimnazijos direktorius 1935 m. apie Utenos žydų vidurinės mokyklos mokinius ministerijai rašė, kad jie ypač silpnai moka lietuvių kalbą, nes daugelis jų nesugeba tinkamai paskaityti arba atpasakoti net paprastą iš knygos perskaitytą straipsnelį. Keliamuosiuose egzaminuose (t. y. baigę ketvirtąją klasę) iš 27 mokinių lietuvių kalbos rašomąjį darbą patenkinamai parašė tik 3 mokiniai, o 24 gavo nepatenkinamą pažymį⁸².

Mažeikių valstybinės gimnazijos direktorius Juozas Rainys, 1935 m. vizitavęs Mažeikių žydų vidurinę mokyklą, savo ataskaitoje pabrėžė, kad „mokiniai silpnokai moka lietuvių kalbos: daugiausia trūksta praktiško sugebėjimo lietuviškai kalbėti“⁸³.

Plungės vidurinės mokyklos direktorius J. Eidėnas 1935 m. gana kritiškai apibūdino jų mieste veikusios žydų vidurinės mokyklos mokinių gebėjimą kalbėti lietuviškai. Jis rašo: „Visų klasių ir net V klasės beveik visi mokiniai visiškai nemoka lietuviškai kalbėti. Nors lietuvių kalba ir einama pagal nustatytas programas ir nustatytas kursas kaip tik išeitas, vienok mokinių žinios tiek menkos ir jų žodynas tiek neturtingas, jog beveik negalima su jais susikalbėti lietuviškai. Net V klasės ne kurie mokiniai, liepiant pasakoti, ką šiandien iš ryto namuose veikė, dėl kalbos žodyno neturtingumo nesugebėjo bent šiaip taip papasakoti.“⁸⁴

Palankiau situacija buvo vertinama Alytaus žydų progimnazijoje, kurią 1937 m. vizitavo Švietimo ministerijos vyr. inspektorius M. Miškinis. Jis teigia, kad daugiau kaip pusė mokinių diktantą parašė vidutiniškai, o vienas mokynys nepadare nei vienos klaidos. Kiti mokiniai parašė kiek silpniau ir vienas kitas – nepatenkinamai. Todėl M. Miškinis darė išvadą, kad „gramatikos ir rašybos mokiniai moka. Lietuviškai kalba taip pat įmanomai“⁸⁵.

Inspektorius J. Rainys, aplankęs Vilkaviškio žydų gimnaziją 1938 m., nustatė, kad mokiniai blogai kalba lietuviškai: „Nemoka nei sakinio taisyklingai pasakyti.“ Mokiniai nemokėjo „net pakenčiamai taisyklingai Lietuvos himną pacituoti“⁸⁶. Minėta gimnazija 1935 m. buvo pagirta „Lietuvos žiniose“ ir „Apžvalgoje“ už tai, kad lietuvių kalbos mokytojo V. Laurinaičio iniciatyva gimnazijoje buvo organizuotas lietuvių literatūros vakaras, kurio metu mokiniai žydai skaitė savo kūrinius ir eilėraščius valstybine kalba. Teigiama, kad galbūt tai buvo pirmas atvejis, kuomet hebrajų gimnazijoje buvo surengtas grynai lietuviškos literatūros vakaras⁸⁷.

⁸² 1935 05 31 Utenos gimnazijos direktoriaus pranešimas Aukštesniojo mokslo departamentui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1804, l. 85.

⁸³ 1935 06 21 Mažeikių gimnazijos direktoriaus Juozo Rainio pranešimas Aukštesniojo mokslo departamentui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 947, l. 13.

⁸⁴ 1935 07 20 Plungės vidurinės mokyklos direktoriaus J. Eidėno pranešimas Aukštesniojo mokslo departamentui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1180, l. 27.

⁸⁵ 1937 12 21 Vyr. inspektorius M. Miškinio pranešimas apie Alytaus privatinę žydų progimnaziją. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2301, l. 18.

⁸⁶ 1938 04 04 Inspektorius J. Rainio pranešimas Vidurinio departamento direktoriui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2157, l. 234.

⁸⁷ Vilkaviškio žydų gimnazija. *Apžvalga*, 1935, Nr. 2, p. 8.

Laikraštyje „Lietuvos aidas“ 1939 m. pabaigoje dar kartą buvo išsakyti priekaištai tautinių mažumų mokykloms dėl paviršutiniško lietuvių kalbos mokymo. Į tai reaguojant žydų laikraštyje „Apžvalga“ buvo rašoma, kad tai buvo būdinga žydų mokykloms tik pirmaisiais nepriklausomybės metais. Apie pagerėjusią būklę, pasak straipsnio autoriaus, buvo galima spręsti iš to fakto, kad universiteto vadovybė „rado pagaliau reikalinga lietuvių kalbos egzaminus stojant į universitetą visai panaikinti“⁸⁸.

Apie lietuvių kalbai skirtą valstybės didelį dėmesį byloja ir tas faktas, kad užsieniečių diplomatų vaikus nuo lietuvių kalbos mokymosi galėjo atleisti tik švietimo ministras. Antai 1934 m. Užsienio reikalų ministerija prašė Švietimo ministerijos atleisti Prancūzijos pasiuntinybės Lietuvoje vicekonsulo dukrą Suzanne Py nuo lietuvių kalbos pamokų Kauno vokiečių gimnazijoje⁸⁹. Asmeniškai švietimo ministras Juozas Tonkūnas sutiko leisti jai nesimokyti lietuvių kalbos⁹⁰.

Apibendrinant žydų mokyklų mokinių lietuvių kalbos mokėjimą, darytina išvada, kad mokiniai žydai nepakankamai gerai mokėjo valstybinę lietuvių kalbą. Tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad tuo metu mokiniams buvo keliami aukšti reikalavimai. Mokiniai ir valstybinėse lietuvių mokyklose nedažnai sulaukdavo gerų įvertinimų. O jeigu būdavo vertinami aukštais pažymiais, tai jų žinios iš tikrųjų buvo nepriekaištingos.

Mokyklų pastangos mokyti lietuvių kalbos papildomai

Kaip rodo anksčiau pacituoti dokumentai, Švietimo ministerija reikalavo, kad žydų tautybės mokiniai gerai mokėtų valstybinę lietuvių kalbą. Daugelis žydų progimnazijas ir gimnazijas vizitavusių asmenų teigė, kad lietuvių kalbos mokymo rezultatai netenkina. Todėl Švietimo ministerija siūsdavo nurodymus mokykloms reikalaujama imtis priemonių padėčiai gerinti. Pvz., 1924 m. balandžio 24 d. aplinkraščiu ministerija paprašė mokyklas imtis priemonių, kaip pagerinti valstybinės lietuvių kalbos dėstymą. Todėl mokyklų pedagogų tarybos, be įprastinių ir mokymo plane numatytų lietuvių kalbos pamokų, turėjo numatyti papildomas valstybinės kalbos mokymo priemones.

Pedagogų tarybos svarstė šį klausimą ir numatė įvairius būdus valstybinei kalbai mokyti. Antai Kretingos žydų progimnazijos pedagogų taryba 1924 m. nutarė rengti pasikalbėjimus su moksleiviais lietuvių kalba ir siekti, kad moksleiviai daugiau skaitytų knygas lietuvių kalba⁹¹. Virbalio žydų gimnazijos pedagogų taryba 1924 m. nutarė: pirma,

⁸⁸ ODES, A. Ir vėl dėl lietuvių kalbos mažumų mokyklose (mokytojo atsakymas gerb. p. A. Janulaičiui). *Apžvalga*, 1940, sausio 1, Nr. 1, p. 7.

⁸⁹ 1934 06 21 Užsienio reikalų ministerijos kanceliarijos viršininko E. Jataučio pranešimas Švietimo ministerijai. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2420, l. 2.

⁹⁰ 1934 06 28 Departamento direktoriaus M. Miškinio pranešimas Užsienio reikalų ministerijai. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2420, l. 1.

⁹¹ 1924 05 07 Kretingos žydų progimnazijos pranešimas Švietimo ministerijai. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 755, l. 21.

padidinti lietuviškų knygų skaičių mokinių knygyne; antra, sudominti mokinius lietuvių raštija ir atkreipti dar daugiau dėmesio į lietuviškų knygų skaitymą namuose; trečia, kelti mokiniams griežtus reikalavimus dėl valstybinės kalbos mokėjimo „išvedant metinius pažymius ir keliant į aukštesnę klasę“⁹². Panevėžio žydų gimnazijos pedagogų taryba 1924 m. numatė šias priemones: pirmą, įsigyti mokinių bibliotekai 100 egzempliorių „geresnių lietuvių k. knygų“; antra, įpareigoti mokinius namuose skaityti lietuviškas knygas ir po to klasėje atpasakoti jų turinį; trečia, užsakyti mokiniams žurnalus lietuvių kalba; ketvirta, iš stojančių į mokyklą reikalauti mokėti lietuvių kalbos tiek, kiek tai nurodyta programoje⁹³.

Klausimai, kaip pagerinti lietuvių kalbos mokymą, buvo svarstomi ir vėliau. Antai Utenos žydų vidurinės mokyklos pedagogų taryba 1926 m. nusprendė padidinti lietuvių kalbos pamokų skaičių ketvirtoje klasėje nuo 4 iki 6⁹⁴. Po dvejų metų, t. y. 1928 m., Utenos žydų vidurinės mokyklos pedagogų taryba dar kartą svarstė tą klausimą ir pripažino, kad „yra daug silpnų iš lietuvių kalbos mokinių, ypač ištarimo (akcento) atžvilgiu“, todėl pedagogų taryba kreipėsi į lietuvių k. mokytoją prašydama „paaukoti mokiniams vieną valandą virš normos“ kiekvieną šeštadienį pasikalbėjimams⁹⁵. Skuodo žydų vidurinės mokyklos pedagogų taryba 1926 m. nutarė stiprinti lietuvių kalbos mokymą tokiomis priemonėmis: pirmą, padidinti lietuvių kalbos pamokų skaičių ketvirtoje klasėje viena savaitine pamoka; antra, įvesti visose klasėse privalomą knygų skaitymą, kurį tikrina lietuvių kalbos mokytojas; trečia, stojantiesiems į pirmą klasę organizuoti vasarą paruošiamuosius kursus iš lietuvių kalbos⁹⁶.

Kauno žydų gimnazijoje nuo 1936 m. buvo padidintas viena savaitine pamoka Lietuvos istorijos pamokų skaičius siekiant „mokinių žinioms iš lietuvių kalbos sustiprinti“⁹⁷. Kadangi Lietuvos istorija buvo mokoma valstybine kalba, todėl mokiniai pagilino istorijos žinias ir kartu mokėsi lietuvių kalbos.

1937 m. Marijampolės žydų gimnazijos pedagogų taryba svarstė, kodėl parengiamosiose klasėse nepatenkinamu pažymiu iš lietuvių kalbos įvertinti daugiau kaip penktadalis mokinių. Mokytoja aiškino, kad patvirtinus naują lietuvių kalbos programą susiklostė situacija, jog per vienus mokslo metus žydų mokyklų parengiamosiose klasėse reikia išeiti

⁹² 1924 05 05 Virbalio žydų gimnazijos direktoriaus pranešimas Švietimo ministerijai. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 1935, l. 46.

⁹³ 1924 05 05 Panevėžio žydų gimnazijos pranešimas Švietimo ministerijai. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 1076, l. 21.

⁹⁴ Utenos žydų vidurinės mokyklos apyskaita 1926 m. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 1795, l. 9.

⁹⁵ 1928 12 17 Utenos žydų vidurinės mokyklos Pedagogų tarybos protokolas Nr. 5. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 1797, l. 23.

⁹⁶ 1926 03 09 Skuodo žydų vidurinės mokyklos Pedagogų tarybos posėdžio protokolas. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 1408, l. 31.

⁹⁷ 1937 08 31 Kauno žydų I privatinės gimnazijos pranešimas Vidurinio mokslo departamentui. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 579, l. 34.

dvejų metų kursą. Be to, naujoje programoje buvo numatyta daug istorinio pobūdžio literatūros, kurią suprasti to amžiaus mokiniams yra nelengva⁹⁸.

Tai ne vienintelis atvejis, kuomet buvo išsakyta nuomonė, kad lietuvių kalbos programa yra per sudėtinga žydų vaikams. Dar 1925 m. Kauno žydų realinės gimnazijos vadovai išsakė savo nuomonę, jog pirmos klasės gamtos, ypač istorijos, programa yra per plati. „Sunku patikėti, kad mažumų mokiniai, kurie pradeda mokytis lietuvių kalbos antram pradžios mokyklos skyriuje, galėtų savo kalbos mokėjimu prilygti lietuvių mokiniams“, – rašoma Švietimo ministerijai skirtoje ataskaitoje⁹⁹.

Tuo metu buvo propaguojama mintis, kad mokiniai, skaitantys lietuviškas knygas, geriau pramoksta lietuvių kalbą. Dėl to visose šalies mokyklose reikalauta steigti bibliotekas. Mokyklas lančę Švietimo ministerijos įgalioti atstovai stengėsi išsiaiškinti, kiek mokykla turi įsigijusi lietuviškų knygų ir kiek jas mokiniai skaito. Tokią nuostatą akivaizdžiai rodo Švietimo ministerijos raštas Panevėžio žydų vidurinės mokyklos direktoriui, kuriame priekaištaujama, kad mokykla neturi jokieo knygynėlio, todėl „šis knygynėlio trūkumas yra viena lietuvių kalbos technikos silpnumo priežastis“¹⁰⁰.

Inspektorius Antanas Kasakaitis, applančęs Kėdainių žydų vidurinę mokyklą 1925 m., pabrėžė, jog mokykla turi mažai mokymo priemonių, knygų, iš kurių lietuviškų – tik apie 10, „ir tos pačios tik mažiems vaikams“¹⁰¹. Tą pačią mokyklą 1931 m. applančęs J. Elisonas nurodė, kad mokymo priemonės „suverstos netvarkingai. Tokia pat mokyklos biblioteka. Lietuvių knygų terasta Haufo pasakos ir keletas senų „Žiburėlio rinkinių“¹⁰².

Mažeikių žydų vidurinę mokyklą 1927 m. applančęs Antanas Kasakaitis teigė, jog mokykla turi mažai mokymo priemonių, biblioteka neturtinga, kurioje ypač mažai lietuviškų knygų¹⁰³. Jis taip pat atkreipė dėmesį į didelę lietuvių kalbos mokytojų kaitą – per metus pasikeitė net keturi mokytojai, todėl darė išvadą, kad dėl to ir mokymo rezultatai prasti¹⁰⁴.

Kadangi daugumoje žydų mokyklų dėstomoji kalba buvo hebrajų, todėl mokyklų bibliotekoms daugiausia buvo ieškoma hebrajų kalba ir valstybine lietuvių kalba išleistų knygų. Antai Utenos žydų vidurinės mokyklos biblioteka 1931 m. įsigijo hebrajų ir lietuvių kalba išleistų knygų. Knygas hebrajų kalba gavo iš buvusios Utenos miesto hebrajų bibliotekos, o lietuviškas knygas nutarta nupirkti¹⁰⁵. Kauno žydų gimnazijos pedagogų

⁹⁸ 1937 02 28 Marijampolės žydų gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio protokolas. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 266, l. 2.

⁹⁹ Kauno žydų realinės gimnazijos apyskaita 1925 m. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 559, l. 73.

¹⁰⁰ 1933 03 25 Departamento direktoriaus J. Žuko raštas Panevėžio žydų vidurinės mokyklos direktoriui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1109, l. 54.

¹⁰¹ 1925 12 14 Aukštesniųjų bei vidurinių mokyklų inspektoriaus Antano Kasakaičio pranešimas apie Kėdainių žydų vidurinę mokyklą. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 648, l. 39.

¹⁰² 1931 06 25 Kėdainių gimnazijos direktoriaus J. Elisono pranešimas II departamentui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 655, l. 36.

¹⁰³ 1927 05 04 Vidurinių mokyklų inspektoriaus Antano Kasakaičio pranešimas švietimo ministrui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 939, l. 1.

¹⁰⁴ Ten pat.

¹⁰⁵ Utenos žydų vidurinės mokyklos apyskaita 1931 m. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1800, l. 1.

taryba 1934 m. svarstė mokinių bibliotekos reikalus ir priimtame nutarime pažymėjo, kad „šiemet atkreipta dėmesys ypač hebrajų ir lietuvių knygoms“¹⁰⁶. Analogišką klausimą svarstė Marijampolės žydų gimnazijos pedagogų taryba 1934 m., kur posėdžio metu „knygininkas praneša, kad kai kurie mokiniai nustojo ėmę knygų gimnazijos knygyne ir skaito kitas nepageidaujamas knygas, ypač žydų kalba“¹⁰⁷. Tuo metu taip vadinamoji žydų kalba buvo vadinama idiš kalba. Pedagogai priėmė nutarimą įpareigoti klasių auklėtojus ir kalbų mokytojus griežčiau prižiūrėti, kad mokiniai skaitytų daugiau knygų hebrajų bei lietuvių kalbomis ir dažnai pasikalbėtų apie skaitytas knygas. Taip pat nutarta įspėti tėvus, kad neleistų mokiniams skaityti knygų žydų kalba¹⁰⁸. Toks nutarimas rodo buvusią konfrontaciją tarp hebrajų ir idiš kalbų šalininkų, kuri atsispindėjo ir mokyklų veikloje.

Valstybinės kalbos buvo mokomasi ir įsteigtuose būreliuose. Pvz., Kauno žydų realinėje gimnazijoje 1925 m. veikė lietuvių kalbos ir literatūros būrelis¹⁰⁹. Panevėžio žydų mergaičių „Javne“ gimnazijoje 1936 m. buvo įsteigtas lituanistikos būrelis. Jaunesniosios grupės būrelio nariai deklamavo eilėraščius lietuvių kalba, o vyresnieji būrelio nariai skaitydavo referatus apie lietuvių poetus ir rašytojus – Praną Vaičaitį, Gabrielę Petkevičaitę-Bitę ir kt.¹¹⁰ Panevėžio žydų gimnazijoje 1935 m., be lituanistikos būrelio, veikė ir kiti būreliai – literatūros, fizikos ir kosmografijos bei Palestinos pažinimo¹¹¹. Kauno berniukų „Javne“ gimnazijoje 1935 m. buvo įsteigtas lietuvių kalbos ir literatūros būrelis, kuriame dalyvavo kai kurie 4–7 klasių mokiniai¹¹². Be to, gimnazijoje veikė ir hebrajų kalbos bei literatūros būrelis. 1937 m. Kauno žydų „Javne“ mergaičių gimnazijoje veikė lituanistikos, lotynų kalbos, gamtos mėgėjų, matematikos ir fizikos būreliai¹¹³. Marijampolės žydų gimnazijoje 1938 m. veikė keletas būrelių, tarp jų ir lituanistikos būrelis¹¹⁴.

Mokinių žydų gebėjimas kalbėti lietuvių kalba daugiausia priklausė nuo lietuvių kalbos mokytojo dalykinių žinių ir pedagoginės kvalifikacijos. Buvo nustatyti atvejai, kuomet lietuvių kalbą mokę žydų tautybės mokytojai patys silpnai mokėjo valstybinę kalbą. Ypač tai buvo būdinga pirmaisiais nepriklausomos valstybės metais. Vėliau buvo keliami reikalavimai, kad lietuvių kalbos mokytojai būtų tinkamai pasirengę darbui. Susiklostė tam tikra praktika, kuomet žinomi Lietuvos kalbininkai teikdavo Švietimo ministerijai rekomendacijas dėl kai kurių asmenų skyrimo lietuvių kalbos mokytojais žydų mokyklose. Kuomet 1932 m. Kauno žydų aukštesniajai komercijos mokyklai reikėjo

¹⁰⁶ 1934 10 24 Kauno žydų gimnazijos Pedagogų tarybos posėdžio protokolas. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2518, l. 9.

¹⁰⁷ 1934 04 15 Marijampolės žydų gimnazijos pedagogų tarybos protokolas. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2656, l. 44.

¹⁰⁸ Ten pat.

¹⁰⁹ Kauno žydų realinės gimnazijos apyskaita 1925 m. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 559, l. 73.

¹¹⁰ Panevėžio žydų mergaičių „Javne“ gimnazijos mokinių būrelių veikimo apyskaita 1935/36 m. m. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2733, l. 2.

¹¹¹ Panevėžio žydų gimnazijos 1935 m. apyskaita. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1087, l. 3.

¹¹² 1936 06 30 Žydų gimnazijos „Javne“ berniukams pranešimas Aukštesniojo mokslo departamentui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2546, l. 2.

¹¹³ Kauno žydų „Javne“ mergaičių gimnazijos apyskaita 1937 m. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2536, l. 2.

¹¹⁴ Marijampolės žydų gimnazijos 1938 m. apyskaita. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2665, l. 2.

lietuvių kalbos mokytojo, visuomenės veikėjas ir lietuvių literatūros istorikas profesorius Mykolas Biržiška perdavė Švietimo ministerijai tokio turinio rekomendaciją: „Baigiančią Vytauto Didžiojo Universiteto Humanitarinių Mokslų Fakultetą Leibą Mejeravičiūtę rekomenduoju lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja bent kurioje aukštesnėje mokykloje. Universiteto mokslus L.[ietuvos]U.[niversitete] ėjo tvarkingai ir sąžiningai, tad, manau, jog ji tokia pat ir mokytoja.“¹¹⁵ Dar vieną rekomendaciją pateikė žinomas kalbininkas Pranas Skardžius, kuris pretendentę į mokytojus apibūdino vienu sakiniu: „Sprendžiant iš L. Mejeravičiūtės rašomųjų darbų ir egzaminų, irgi matyti, kad apie lietuvių kalbą ji gerokai nusimano, todėl lietuvių kalbos mokytoja, manau, ji yra ganėtinai pasiruošusi.“¹¹⁶

Ukmergės žydų realinėje gimnazijoje 1924 m. susirgus lietuvių kalbos mokytojui buvo ieškoma, kas galėtų jį pavaduoti. Mokyklos direktorius prašė Švietimo ministerijos leidimo laikinai įdarbinti Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Kalbotyros skyriaus studentą Chackelį Lemcheną¹¹⁷. Skirti jį mokytoju rekomendavo žinomas kalbininkas, Lietuvos universiteto garbės profesorius Jonas Jablonskis. Jis taip atsiliepė apie savo studentą: „Kalbotyros skyriaus humanitaras Chackelis Lemchenas yra, kiek turiu pastebėjęs, nepaprastas studentas: nedaug tėra studentų, kurie taip gerai, kaip jis, nusimano apie lietuvių kalbos dalykus. Pavaduoti lietuvių kalbos mokytoją įvairiuose (ne tiktai žemesniosiose) Ukmergės žydų gimnazijos klasėse jis, mano nuomone, tikrai gali, juo labiau kad tas jaunikaitis yra ir visai padorus, kultūringas žmogutis.“¹¹⁸

Minėtą rekomendaciją šio straipsnio autorius 1989 m. parodė žinomam kalbininkui ir žodynų sudarytojui Ch. Lemchenui. Jis teigė, kad asmeniškai tokios rekomendacijos J. Jablonskio neprašė, tačiau sakė žinojęs, kad kažkas jį rekomendavo Švietimo ministerijai. Tuo metu garbingo amžiaus sulaukęs kalbininkas apsidžiaugė sužinojęs, kad apie jį taip palankiai atsiliepė jo mokytojas ir didelis autoritetas J. Jablonskis.

Apibendrinant pateiktus faktus pažymėtina, kad, Švietimo ministerijai reikalaujant, žydų gimnazijų ir progimnazijų pedagogai nutardavo, kokiomis papildomomis veiklomis gerinti valstybinės lietuvių kalbos mokymą mokyklose.

Išvados

Po Pirmojo pasaulinio karo Lietuvoje gyvenančių žydų dalis buvo įpratę kalbėti gimtąja arba rusų, net lenkų kalba. Jie nesistengė kalbėti lietuviškai. Steigiant progimnazijas ir gimnazijas jie siekė daugiau dėmesio skirti gimtajai kalbai, žydų istorijai, Biblijai ir Talmudui, vokiečių ir rusų kalbai, tuo pat metu valstybinei lietuvių kalbai numatydavo

¹¹⁵ 1932 06 20 Mykolo Biržiškos rekomendacija. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 602, l. 94.

¹¹⁶ 1932 06 20 Prano Skardžiaus rekomendacija. Ten pat, l. 95.

¹¹⁷ 1924 05 26 Ukmergės žydų realinės gimnazijos prašymas Švietimo ministerijos Aukštesniojo mokslo departamentui. LCVA, f. 391, ap. 2, b. 1761, l. 168.

¹¹⁸ Ten pat, l. 169.

mažai savaitinių pamokų. Laikui bėgant Švietimo ministerija pradėjo reikalauti daugiau dėmesio skirti valstybinės kalbos mokymui. 1921 m. aplinkraščiu buvo nurodyta stiprinti lietuvių kalbos mokymą. Nuo 1922 m. pradėta reikalauti lietuvių kalbai skirti tiek pat pamokų, kaip ir gimtajai kalbai. Pradėta iš visų mokytojų reikalauti mokėti valstybinę kalbą tokiu lygiu, kuris atitinka lietuvių gimnazijos ketvirtos klasės lietuvių kalbos programą. Švietimo ministerija 1929 m. nusprendė mokiniams, pereinantiems iš ketvirtos į penktą klasę, įvesti lietuvių kalbos, aritmetikos, geografijos ir gamtos mokslo egzaminus. Nuo 1936 m. mokyklose nelietuvių dėstomąja kalba tapo privaloma lietuvių kalba mokytis šiuos dalykus: lietuvių k. ir literatūrą, istoriją, Lietuvos geografiją, kūno kultūrą ir karinį parengimą. Kiek anksčiau pradėta reikalauti, kad visi mokyklos dokumentai ir netgi mokyklos susirašinėjimas su mokinių tėvais vyktų lietuvių kalba. Švietimo ministerijai nuolat reikalaujant plėsti valstybinės kalbos teises žydų mokyklose, žydų pedagogai išreikšdavo apgailestavimą, kad jų gimtoji kalba yra išstumiamą ir palaipsniui jų tautinė mokykla vis labiau lietuvinama.

Švietimo ministerija nuolat stebėjo, kaip žydų gimnazijų ir progimnazijų mokiniai buvo išmokę kalbėti lietuviškai. Ji siuntė ministerijos valdininkus arba įgaliodavo lietuvių gimnazijų direktorius ar kitus patyrusius pedagogus stebėti, kaip vykdomi lietuvių kalbos ir kitų dalykų egzaminai žydų mokyklose. Kartais ministerija reikalavė atlikti atskirus mokinių žinių patikrinimus. Kai kuriais atvejais buvo teigiama, kad mokiniai žydai gerai moka valstybinę lietuvių kalbą. Tačiau daugeliu atvejų buvo nustatyta, kad mokiniai nepakankamai moka lietuvių kalbą. Buvo teigiama, kad dalis mokinių sunkiai supranta lietuviškai, nesugeba rišliai kalbėti, kalba su dideliu akcentu, rašydami daro daug gramatikos klaidų, mažai yra skaitę lietuviškų knygų. Švietimo ministerijos atstovai darė išvadą, kad neretai mokinių valstybinės kalbos žinios yra įvertintos aukštesniu pažymiu, nei privalėtų būti. Kai kurių žydų mokyklų pedagogai pripažindavo, kad mokinių lietuvių kalbos žinios nėra reikalaujamo lygio. Jie neretai išsakydavo savo nuomonę, kad jų mokiniams yra keliami per aukšti lietuvių kalbos reikalavimai. Teigė, kad išsakyti trūkumai daugiau pasitaikė pirmaisiais Lietuvos valstybės egzistavimo metais, o vėlesniu laikotarpiu žydų mokyklų mokiniai išmoko valstybinę kalbą gana gerai.

Švietimo ministerijai nuolat reikalaujant stiprinti lietuvių kalbos mokymą, žydų gimnazijų ir progimnazijų pedagogų tarybos priimdavo nutarimus padėčiai gerinti. Mokyklose būdavo padidinamas lietuvių kalbos pamokų skaičius. Lietuvių kalbos mokytojai būdavo įpareigojami surengti daugiau pasikalbėjimų su mokiniais ne pamokų metu. Siekta skatinti, kad žydų vaikai namuose daugiau skaitytų lietuviškų knygų. Todėl mokyklų bibliotekose buvo stengiamasi turėti daugiau knygų lietuvių kalba. Kai kuriose mokyklose buvo steigiami lietuvių kalbos būreliai, taip pat kai kurie renginiai vykdavo lietuvių kalba. Kadangi didelis vaidmuo teko lietuvių kalbos mokytojui, susiklostė praktika, kuomet žymūs Lietuvos kalbininkai rekomenduodavo Švietimo ministerijai žydų tautybės buvusius gabius studentus dirbti žydų gimnazijose.

Šaltiniai ir literatūra

1. A. S. Mažumos ir Lietuvių kalba Lietuvoje. *Lietuvos aidas*, 1917, spalio 6, Nr. 12, p. 1–2.
2. DĖDĖ. Svetimosios mokyklos. *Lietuvos ūkininkas*, 1919, Nr. 13, p. 5.
3. 1919 03 26 Marijampolės žydų gimnazijos komiteto pranešimas Švietimo ministerijai. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 897, l. 44.
4. 1919 12 22 Departamento direktoriaus raštas Kretingos apskrities viršininkui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1402, l. 104.
5. 1920 03 29 Žydų reikalų ministro pranešimas Švietimo ministerijai. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1402, l. 107.
6. 1920 04 03 Žydų reikalų ministro pranešimas Švietimo ministerijai. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1402, l. 81.
7. 1921 05 [diena nenurodyta] Panevėžio gimnazijos paralelinių klasių tėvų komiteto pareiškimas švietimo ministrui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1064, l. 107.
8. 1921 06 08 Panevėžio vyrų gimnazijos paralelinių klasių su mokslu rusų k. direktoriaus J. Yčo pranešimas Švietimo ministerijai. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1064, l. 106.
9. 1922 04 11 Iškarpa iš „Tėvynės balsas“. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1272, l. 7.
10. [Data nenurodyta] Lietuvių skundas Marijampolės miesto ir apskrities viršininkui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 283, l. 15.
11. Marijampolės žydų gimnazijos pamokų planas 1919 m. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 897, l. 49.
12. Virbalio žydų progimnazijos 1921 m. apyskaita. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1932, l. 98.
13. Dėl lietuvių kalbos dėstymo tose mokyklose, kuriose mokslas einamas ne lietuvių kalba. *Švietimo darbas*, 1921, Nr. 3–4, p. 139.
14. Kalvarijos žydų progimnazijos apyskaita 1921–22 metams. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 281, l. 49.
15. Ukmergės žydų realinės gimnazijos apyskaita 1921 m. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1758, l. 14.
16. Aukštesniosios mokyklos. *Švietimo darbas*, 1922, Nr. 1–2, p. 124.
17. Vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų, kuriose mokslas einamas ne lietuvių kalba, direktoriams. *Švietimo darbas*, 1923, Nr. 12, p. 893, 894.
18. 1923 11 14 Pradžios mokyklų inspektoriams. *Švietimo darbas*, 1923, Nr. 12, p. 877.
19. 1923 12 31 Aukštesniojo mokslo departamento aplinkraštis vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų ir mokytojų seminarijų direktoriams ir tų mokyklų laikomosioms organizacijoms. *Švietimo darbas*, 1923, Nr. 12, p. 874.
20. Dėl privatinų mokyklų ir egzaminų. *Lietuvos aidas*, 1929, lapkričio 9, Nr. 256, p. 4.
21. 1929 [tikslī data nenurodyta] Lietuvos mažumų kultūrinių draugijų memorandumas švietimo ministrui. *LCVA*, f. 552, ap. 2, b. 97, l. 23.
22. Vidurinėms ir aukštesniosioms mokykloms pertvarkyti nuostatai. *Vyriausybės žinios*, 1936, Nr. 545, p. 2.
23. Dėl rusų kalbos vartojimo žydų tarpe. *Apžvalga*, 1936, Nr. 38, p. 5.
24. TĖVAS. Žydų mokyklos vargai. *Apžvalga*, 1936, Nr. 39, p. 5.
25. IKSAS. Lietuvių kultūra ir žydų mokykla. *Apžvalga*, 1936, Nr. 42, p. 5.

26. Žydų mokyklos balsas. *Apžvalga*, 1937, lapkričio 22, Nr. 21, p. 5.
27. Vidurinių mokyklų įstatymui vykdyti taisyklės, patvirtintos 1940 m. balandžio 6 d. *Vyriausybės žinios*, 1940, Nr. 699, p. 155.
28. B. Kuodaičio pranešimas apie įvykusius 1923 m. gegužės 24 d. ir birželio 17 d. Kauno žydų realinėje gimnazijoje baigiamuosius kvotimus. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 547, l. 48.
29. 1924 09 04 Švietimo ministerijos aukštesniojo mokslo tarėjo L. Volodkos pranešimas. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1531, l. 1.
30. 1924 02 04 Vilkaviškio „Žiburio“ gimnazijos direktoriaus S. Vaitiekūno pranešimas Aukštesniojo mokslo departamentui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1935, l. 128.
31. 1924 06 12 Raseinių žydų gimnazijos raštas III departamentui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1294, l. 132.
32. 1924 06 28 Mokytojo Mato Kriščiūno pranešimas Aukštesniojo mokslo departamentui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 902, l. 187.
33. 1925 12 14 Aukštesniųjų bei vidurinių mokyklų inspektoriaus Antano Kasakaičio pranešimas. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 648, l. 39.
34. 1931 06 25 Kėdainių gimnazijos direktoriaus J. Elisono pranešimas II departamentui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 655, l. 36.
35. 1926 02 24 Aukštesniojo mokslo tarėjo L. Volodkos pranešimas Skuodo žydų vidurinės mokyklos direktoriui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1408, l. 32.
36. 1926 11 26 Aukštesniojo mokslo tarėjo pranešimas Žydų liaudies bankui Kretingoje. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 758, l. 6.
37. 1925 09 26 Aukštesniojo mokslo tarėjo L. Volodkos pranešimas Kretingos žydų liaudies bankui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 756, l. 13.
38. Žydų gimnazijos. *Panevėžio balsas*, 1928, birželio 7, Nr. 23, p. 3.
39. 1929 01 28 Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas prof. V. Krėvės-Mickevičiaus pranešimas švietimo ministrui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1748, l. 35.
40. Jurbarko žydų realinės gimnazijos 1927 m. apyskaita. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 239, l. 2.
41. 1934 04 13 Jurbarko valdžios gimnazijos direktoriaus M. Kviklio pranešimas III departamento direktoriui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 246, l. 30.
42. 1934 09 05 Tauragės mokytojų seminarijos direktoriaus M. Mačernio pranešimas II departamentui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1651, l. 30.
43. 1934 04 20 Inspektoriaus M. Račkausko pranešimas apie Telšių žydų „Jaunės“ mergaičių gimnaziją. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1697, l. 55.
44. 1935 05 22 Panevėžio valdžios mergaičių gimnazijos direktoriaus pranešimas Aukštesniojo mokslo departamentui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1112, l. 2.
45. 1935 05 31 Utenos gimnazijos direktoriaus pranešimas Aukštesniojo mokslo departamentui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1804, l. 85.
46. 1935 06 21 Mažeikių gimnazijos direktoriaus Juozo Rainio pranešimas Aukštesniojo mokslo departamentui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 947, l. 13.

47. 1935 07 20 Plungės vidurinės mokyklos direktoriaus J. Eidėno pranešimas Aukštesniojo mokslo departamentui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1180, l. 27.
48. 1937 12 21 Vyr. inspektoriaus M. Miškinio pranešimas apie Alytaus privatinę žydų progimnaziją. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2301, l. 18.
49. 1938 04 04 Inspektoriaus J. Rainio pranešimas Vidurinio departamento direktoriui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2157, l. 234.
50. Vilkaviškio žydų gimnazija. *Apžvalga*, 1935, Nr. 2, p. 8.
51. ODES, A. Ir vėl dėl lietuvių kalbos mažumų mokyklose (mokytojo atsakymas gerb. p. A. Janulaičiui). *Apžvalga*, 1940, sausio 1, Nr. 1, p. 7.
52. 1934 06 21 Užsienio reikalų ministerijos kanceliarijos viršininko E. Jataučio pranešimas Švietimo ministerijai. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2420, l. 2.
53. 1934 06 28 Departamento direktoriaus M. Miškinio pranešimas Užsienio reikalų ministerijai. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2420, l. 1.
54. 1924 05 07 Kretingos žydų progimnazijos pranešimas Švietimo ministerijai. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 755, l. 21.
55. 1924 05 05 Virbalio žydų gimnazijos direktoriaus pranešimas Švietimo ministerijai. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1935, l. 46.
56. 1924 05 05 Panevėžio žydų gimnazijos pranešimas Švietimo ministerijai. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1076, l. 21.
57. Utenos žydų vidurinės mokyklos apyskaita 1926 m. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1795, l. 9.
58. 1928 12 17 Utenos žydų vidurinės mokyklos Pedagogų tarybos protokolas Nr. 5. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1797, l. 23.
59. 1926 03 09 Skuodo žydų vidurinės mokyklos Pedagogų tarybos posėdžio protokolas. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1408, l. 31.
60. 1937 08 31 Kauno žydų I privatinės gimnazijos pranešimas Vidurinio mokslo departamentui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 579, l. 34.
61. 1937 02 28 Marijampolės žydų gimnazijos pedagogų tarybos posėdžio protokolas. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 266, l. 2.
62. Kauno žydų realinės gimnazijos apyskaita 1925 m. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 559, l. 73.
63. 1933 03 25 Departamento direktoriaus J. Žuko raštas Panevėžio žydų vidurinės mokyklos direktoriui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1109, l. 54.
64. 1925 12 14 Aukštesniųjų bei vidurinių mokyklų inspektoriaus Antano Kasakaičio pranešimas apie Kėdainių žydų vidurinę mokyklą. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 648, l. 39.
65. 1931 06 25 Kėdainių gimnazijos direktoriaus J. Elisono pranešimas II departamentui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 655, l. 36.
66. 1927 05 04 Vidurinių mokyklų inspektoriaus Antano Kasakaičio pranešimas švietimo ministrui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 939, l. 1.
67. Utenos žydų vidurinės mokyklos apyskaita 1931 m. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1800, l. 1.
68. 1934 10 24 Kauno žydų gimnazijos Pedagogų tarybos posėdžio protokolas. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2518, l. 9.

69. 1934 04 15 Marijampolės žydų gimnazijos pedagogų tarybos protokolas. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2656, l. 44.
70. Kauno žydų realinės gimnazijos apyskaita 1925 m. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 559, l. 73.
71. Panevėžio žydų mergaičių „Javne“ gimnazijos mokinių būrelių veikimo apyskaita 1935/36 m. m. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2733, l. 2.
72. Panevėžio žydų gimnazijos 1935 m. apyskaita. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1087, l. 3.
73. 1936 06 30 Žydų gimnazijos „Javne“ berniukams pranešimas Aukštesniojo mokslo departamentui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2546, l. 2.
74. Kauno žydų „Javnės“ mergaičių gimnazijos apyskaita 1937 m. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2536, l. 2.
75. Marijampolės žydų gimnazijos 1938 m. apyskaita. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 2665, l. 2.
76. 1932 06 20 Mykolo Biržiškos rekomendacija. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 602, l. 94.
77. 1932 06 20 Prano Skardžiaus rekomendacija. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 602, l. 95.
78. 1924 05 26 Ukmergės žydų realinės gimnazijos prašymas Švietimo ministerijos Aukštesniojo mokslo departamentui. *LCVA*, f. 391, ap. 2, b. 1761, l. 168, 169.
79. ATAMUKAS, Solomonas. *Lietuvos žydų kelias. Nuo XIV amžiaus iki XX a. pabaigos*. Vilnius: Alma littera, 2001, p. 114, 159.
80. BALKUS, Mindaugas. *Visuomenės ir viešosios erdvės lituanizavimas Kauno mieste 1918–1940 m.* Daktaro disertacijos santrauka: humanitariniai mokslai: istorija (05H). Kaunas, 2017, p. 21.
81. BENDIKAITĖ, Eglė. *Sionistinis sąjūdis Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2006, p. 132.
82. KAUBRYS, Saulius. *National Minorities in Lithuania. An Outline*. Vilnius: Vaga, 2002. 232 p.
83. KAUBRYS, Saulius. Žydų mokyklų tinklas: kiekybinių pokyčių charakteristikos. Iš: *Lietuvos žydai: istorinė studija*. Sudarė V. Sirutavičius, D. Staliūnas, J. Šiaučiūnaitė-Verbickienė. Vilnius: Baltos lankos, 2012, p. 371–385.
84. KURECKYTĖ, Janina. Žydų aukštesniųjų mokyklų raidos bruožai Lietuvos Respublikoje. Iš: *Mokslinės konferencijos „Lietuvos žydų švietimas ir kultūra iki katastrofos“ medžiaga*. Sudarė I. Lempertas, S. Levinas, F. Zimanienė. Vilnius: Litanus, 1991, p. 30–43.
85. LEVIN, Dov. *Trumpa žydų istorija Lietuvoje*. Vilnius: Izraelio ambasada, Tarptautinių žydų civilizacijų centras, Jeruzalės hebrajų universitetas, Yad Vashem – Holokausto kankinių ir didvyrių atminimo organizacija, 2000, p. 101–106.
86. PETRUŽIENĖ, Sada. *Žydų švietimas Lietuvoje: gimnazijų raida ir dabartinė vidurinė mokykla*. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija (07S) [Rankraštis]. Klaipėdos universitetas, 2000. 139 p.
87. SKIPITIS, Rapolas. *Nepriklausomą Lietuvą statant*. Čikaga: Terra, 1961, p. 57, 265.
88. SKIPITIS, Rapolas. *Nepriklausoma Lietuva*. Čikaga, 1967, p. 65.
89. SMOLIAKOVAS, Grigorijus. Žydų švietimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940 m. *Tėvynės šviesa*, 1989, rugsėjo 22, Nr. 76, p. 3; 1989, rugsėjo 27, Nr. 77, p. 3; 1989, rugsėjo 29, Nr. 78, p. 3.
90. SMOLIAKOVAS, Grigorijus. Žydų švietimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940 m. Iš: *Mokslinės konferencijos „Lietuvos žydų švietimas ir kultūra iki katastrofos“ medžiaga*. Sudarė I. Lempertas, S. Levinas, F. Zimanienė. Vilnius: Litanus, 1991, p. 14–20.

91. ŠETKUS, Benediktas. Užsienio žydų parama Lietuvos žydų mokykloms 1918-1940 m. Iš: *Mokslinės konferencijos „Lietuvos žydų švietimas ir kultūra iki katastrofos“ medžiaga*. Sudarė I. Lempertas, S. Levinas, F. Zimanienė. Vilnius: Lituanus, 1991, p. 123–131.
92. ŠETKUS, Benediktas. *Tautinių mažumų mokykla Lietuvoje 1918–1940 metais*. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, edukologija (07S) [Rankraštis]. Vilniaus pedagoginis universitetas, 2000. 160 p.
93. ZALKIN, Mordechai. Žydų mokyklų idėjinė diferenciacija. Iš: *Lietuvos žydai: istorinė studija*. Sudarė V. Sirutavičius, D. Staliūnas, J. Šiaučiūnaitė-Verbickienė. Vilnius: Baltos lankos, 2012, p. 357–370.
94. ŽUKAITĖ, Veronika. Bandymai mokyti žydus lietuvių kalbos tarpukario Lietuvoje: mokomųjų priemonių tyrimas. Iš: *Abipusis pažinimas. Lietuvių ir žydų kultūriniai saitai*. Sudarė J. Šiaučiūnaitė-Verbickienė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 311–331.

Teaching of Official Language in Jewish Gymnasiums and Progymnasiums in Lithuania, 1919–1940

Benediktas Šetkus

Lithuanian University of Educational Sciences, Faculty of Education in Humanities, Department of World History, T. Ševčenkos St. 31, Vilnius
e-mail: benediktas.setkus@leu.lt

Summary

The aim of the study is to reveal how it was sought to teach the official Lithuanian language in Jewish gymnasiums and progymnasiums and how the ability of Jewish pupils to speak Lithuanian was evaluated by Lithuanian representatives from public authorities.

The research was carried out on the basis of the documents kept at the Fund of the Ministry of Education of the Republic of Lithuania (F. 391) of the Lithuanian Central State Archives (LCSA). The letters and various reports sent by Jewish gymnasiums and progymnasiums to the Ministry of Education as well as the instructions, orders, approved curricula and other documents sent by the Ministry of Education to Jewish schools account for the major part of these documents. The study also referred to the periodicals of that time – Jewish newspaper *Apžvalga*, serial publication of the Chancellery of the Cabinet of Ministers *Vyriausybės žinios*, monthly journal of the Ministry of Education *Švietimo darbas*, official newspaper *Lietuvos aidas* and certain other periodicals of that time.

The qualitative study employed general research methods – analysis and synthesis. The historical facts collected in the study were provided by means of the narrative (descriptive)

method. The decisions taken by the Ministry of Education and the activities of schools in the teaching of the official Lithuanian language to Jewish children are presented on the basis of the chronological method.

The research found that after World War I a part of the Jews residing in Lithuania was used to speak Russian or Polish languages. They did not make much effort to speak Lithuanian. When establishing progymnasiums and gymnasiums, they sought to pay more attention to their native language, Jewish history, the Bible and the Talmud, German and Russian languages, whereas few weekly lessons were provided for the official Lithuanian language. As time was passing by, the Ministry of Education started to require more attention to the teaching of the official language. The circular note issued in 1921 provided for the strengthening of the Lithuanian language teaching. From 1922, the requirement was already established to dedicate as many lessons to Lithuanian as to the native language. All teachers were required to be fluent in the official language to such a level which was equivalent to the fourth-grade program of the Lithuanian language in Lithuanian gymnasiums. In 1929, the Ministry of Education resolved to introduce examinations in Lithuanian, arithmetic, geography and natural sciences when passing from the fourth grade to the fifth grade. From 1936, the schools with the language of instruction other than Lithuanian were required to teach the following subjects in Lithuanian: Lithuanian Language and Literature, History, Lithuanian Geography, Physical Education, and Military Training. According to the requirement that was introduced a bit earlier, all school documents and even the correspondence between a school and pupils' parents had to be in Lithuanian. As the Ministry of Education was continuously requesting to expand the rights of the official language in Jewish schools, Jewish teachers used to regret that their mother tongue was being pushed out and their national school gradually became more and more Lithuanianised.

The Ministry of Education continuously monitored whether the pupils of Jewish gymnasiums and progymnasiums were fluent in Lithuanian. It used to send its officers or authorised the principals of Lithuanian gymnasiums or other experienced educators to observe how the examinations in Lithuanian and other subjects were held in Jewish schools. Occasionally, the ministry requested to carry out individual checks of pupils' knowledge. It was concluded in some cases that Jewish pupils were fluent in the official Lithuanian language. However, it was found in most of the cases that the knowledge of the Lithuanian language was insufficient. It was concluded that a part of pupils could hardly understand Lithuanian; the majority of them could not speak fluently; they spoke with a strong accent and made a lot of grammatical errors when writing; they read few Lithuanian books. Representatives of the Ministry of Education concluded that pupils' knowledge of the official language was often given a higher grade than it should be. The teachers of certain Jewish schools used to acknowledge that pupils' knowledge of the Lithuanian language was not of the required level. They would often express their opinion that the requirements applied to their pupils in the sphere of the Lithuanian language were unduly high. They said that the identified shortcomings were more common in the first years of existence of the Republic of Lithuania; during a later period, the pupils of Jewish schools learnt the official language fairly well.

As the Ministry of Education continuously requested to strengthen the teaching of the Lithuanian language, the teachers' councils of Jewish gymnasiums and progymnasiums used to take decisions to improve the situation. The number of Lithuanian lessons was increased in schools. Lithuanian teachers were authorised to organise more conversations with pupils after classes. It was sought to encourage that Jewish children read more Lithuanian books at home. Therefore, schools tried to have more books in Lithuanian in their libraries. Some schools established Lithuanian language clubs; some events used to take place in Lithuanian. Whereas a Lithuanian language teacher had to play an important role, the practice was established according to which prominent Lithuanian linguists used to recommend their former talented Jewish students for the work in Jewish gymnasiums to the Ministry of Education.

The research will contribute to a better understanding of the Lithuanian system of education, Jewish education and the situation of the Jewish national minority in the Republic of Lithuania.

Įteikta / Received 2018 05 19
Priimta / Accepted 2018 09 04